

Napút-füzetek

6.

A tanúságtevő

Rózsás János nyolcvanéves

Drótpufajka

Káosz kutatás, miközben az igazi rendeket, rendszereket ritkítják, gyomlálják, dúlják felbérelt, beépített pernahajderek. Mesterséges intelligencia – miközben irtják, leépítik a valódit. Átokszó lesz ügyes megoldásokban, ideológia-spekulációkban a MŰLT, miközben itt körül Európákat süllyesztenek, oldanak, mint jégtáblát vagy kockacukrot, a sűrűsödő, mesterségesen keltett hazugságmocsárba, és átokszó lesz a MULTI. Azok neve, akiket kötélből ostort fonván már kikergettek párszor.

A világ közben persze egyre megismerhetőbb, és egyre inkább azok vádászterületévé válik, akiknek azonnali, közvetlen hasznot hozhat a „minden vízbe mártott test...” abban a változatban, hogy „fel a kezekkel” vagy a „pénzt vagy életet”, és Pilátus udvarán folyik a végtelen választási kampány a „nem azt, hanem Barrabást” jegyében. Vagyis ott vagyunk, ahol mindig.

A kiút nyilván az érdekegyeztetés. Az ősök és a jövőbeliek, Tiréziász és Toldi Miklós közt. Dávid és a parittyá közt. Utóvégre, elvégre előbb-utóbb repül a nehézköz...

Szovjet adatok szerint több mint négymillió külföldi rab fordult meg a lágerekben. Az elhelyezésükre még a háború elején létesített táborrendszerek többszöri átalakítása világossá teszi, hogy a szovjet vezetés háborús céljai között szempont volt a munkaerő-szükséglet megoldása. Az ilyen irányú „beszerzés” ott áll a legnagyobb folyamközi kultúrák legeslegelején, s képlete abban a dogmával humorizáló dialektikus-marxista viccben fejeződik ki, hogy „éljen a rabszolgatartó társadalom, az emberi fejlődés magasabb foka”...

A civilek deportálása nem csupán a háborús harcok helyi súlyától függött. Akárcsak valaha a török ráció szerint, magasabb rendű érdekek szervezték a „rab-szítja fűzést”. Egy olyan terv lépett működésbe, mely kényszermunkásokat gyűjt a háborús veszteségek legalább részleges pótlására. Akár etnikai, demográfiai súlyú tömegmozgatások révén. Mindenképpen területre lebontott fogolykontingensek voltak, és minden „legyőzötté” felszabadított országban a hatalomra került új vezetők döntöttek a kiadható tömegek „bűnösségének” indoklásáról. A szovjeteket elsősorban a létszám érdekelte. Ahol valamelyik sor foghíjas volt, találmányra pótolták: az utcáról a vizesvödörrel hazai gyekvő 67 éves nagyapám is alkalmas volt a kiegészítésére. Vagy, ahogy örök hírvé vált a propagandafogás: egy „malenkij robotra” – a leghosszabb gyaloglás keretében. A túlélőknek is jött előbb a nyomor, a teljes kiszolgáltatottság. A járom annál súlyosabb volt, ahol, mint Rózsás János esetében, személyes, hazug érvekkel zárta el az élet iskolájának ezeket a befalazott diákjait. Félmillió balladakör a sarkkör és a „Mennyi a sok sírkereszt” földgolyót kerítő fogolygyenlítője mellé. Egy összefüggő, győztesek fonta lánc-rózsafüzér az emberiség időnként gyönyörűen megnyilvánuló irgalmatlanságából, ahol a felebarátaidat fűszálak és hulladékok legelésére osztod be, veted vissza. Megtorlásoképpen a szinte kikerülhetetlenül rájuk mért gyorsított, kínos halál előtt.

Több visszaemlékező leírja, hogy a tolmács, akár parancsra, akár önkényesen, a polgári elhurcoltat is valamilyen harcoló alakulat tagjaként írta le. A lehe-

tetlenségi csapda, a kör képmutatóan bezárul, a skorbut, a vérhas, a fagyhalál már a körön belül járőröz, mint a mesebeli farkas. Itt nincs „jó magaviselet”, mely által még az életfogytiglani is le lehet rövidíteni. A halálfogytiglan árnyéka mégis máig hosszú árnyékot tud vetni. De sugárzó példaként is süt.

Sok előírás és utasítás volt az egyik legnagyobb eddigi akadályversenyben. Hadijáték a hagyományos grundokon.

És ott a mi vékony, tizenhét éves gombostűnk a kozmikus szalmakazalban: Rózsás János levente, gyermekmagyar, vérehulló fecskefűszál, aki köré a „háborús bűn” gubóját, koporsóját, hétprobáját, poklát kerekíti a látszatok és körülmények személytelen gonoszsága.

A legegyszerűbb, legegyszerűbb, leghivatalosabb módon bontogatjuk ezt a szögesdrótból kötött nyolcvan évet, s ujjunk begyével konstatáljuk, hogy mégis, csak azért is él – miközben ez bizony justizmord úgy egészében.

A gulagban takarékosági utasítás, első működési szabályzat része volt, hogy ébredéskor meg kell tapogatni a melletted fekvőt: él-e még? Hány személyre mossunk, hány személyre főzzünk, hány személyre takarítunk ma? Mégsem tudható meg soha már: hány személyre szólt elvileg a meghívás?

Ma is az érdekegyeztetés az egyik fennforgó jelszavunk. Milyen érdekek egyeztethetők össze a szüntelen, a folyamatos megszorítással, a földi paradicsomba aztán beszabadító „húzd meg, ereszd meg” előtt, amit maguk a megszorogatottak összességének kellene szentesíteni is, nemcsak elviselni? Melyet a diktatúra a maga mozgatórugójának használ, de lehetőleg maga a fogoly, a menekült, a dominált, a megtizedelt tesz legitimmé: negyven bot, kilencven ló, százötven deportált...

Milyen érdekegyeztetés állt még össze akkor és most és bármikor, ahol a sorozatos felszabadítások után újabb gulagokban lehet csak ébredni?

Igen, Rózsás János is még csupán gyermekáldozat ott az elején. Arra példa, hogy mi volt a helyzet eleve, hol volt a csapda, a kiábrándító – nem abban ha nép a néppel találkozik, hanem ha a politika foglalja el vagy vissza az emberi testek tömegét...

Rózsás feltámadása pecsételi meg az ártalomnak akár saját népe ellen is elkövethető gyalázatát is a politikának. Ki kivel tart az „Adj, király, katonát, adj, király kenyeret!...” kisdud játékáiban, amikor mindenki más érzékenységére tekintettel kell lenni, csak a Nemecekére nem? Nemecek akár bele is halhat.

Miközben a káosz nem miatta van.

Szeretünk, Rózsás János, örök levente!

Dicséret és magasztalás részünkről, hogy beleszámíthatunk a „Mennyi a sok sírkereszt”-be és '56 emlékműve lehetsz köztünk. Amíg csak a világ szemében számítható, hogy mennyi is a sok ötvenhat? Köszönet mindenért. A legfőbb érvért mellettünk. Hogy még élsz! Mert mi ünnepelni, örülni szerettünk volna bárhol, bármikor.

Lászlóffy Aladár

Küldetéses emberi jelenlétünk

*„...Vannak emberek is... kiket rabigába dönthetsz,
meggyilkolhatsz, de öntermészetükből kivetköztetni,
megtörni őket soha, de soha nem fogod.”*

(Széchenyi István: Kelet népe)

Rózsás János könyveit, írásait olvasva képzeletemben a közelmúlt történelme elevenedik meg. A *Keserű ifjúság – Éltető reménység*, a *Duszja nővér*, a *Gulag Lexikon* és a *Leventesors* elemi erővel idézi fel XX. századi múltunk már-már elhantolt, de mindenképpen sokszor és sokáig takargatott eseményeit, történéseit.

Az íróval közel egykorú olvasó a könyvek országútján barangolva úgy érzi, hogy egyik korábbi évszázadban sem jött annyira közel az egyes ember életéhez a történelem, mint a XX. században. Különböző eseményeivel, hatalmával vagy éppen hatalmaskodásaival szinte lehengerelte, birtokába vette, testestül-lelkes-tül alattvalóvá minősítette és törekvései szolgálatába állította az emberi individu-umot, a szabad akaratára, önrendelkezésére oly büszke emberi életet.

Ugyanis – ezt hallom és látom az író elbeszéléseinek, leírásainak mozaikjaiban – valamikor hosszú évszázadokig azt lehetett tapasztalni, hogy az élet, az emberiség történelme – megtorpanásokkal ugyan, ám mindig újbóli nekilendülésekkel – olyan volt, mintha közös cél felé haladna. Ez a cél pedig nem más, mint az egész emberiség egyetértő, ugyanazt akaró, testvéri közösségének létrehozása.

És annál is inkább úgy lehetett, mert az igazán emberközpontú, az emberméltóságot nagyra értékelő gondolkodásban – Rózsás Jánosé pedig ilyen! – Bertrand Russel már nem mai keletű kijelentését, hogy „az ember pusztá véletlen az univerzumban”, alig lehet elfogadni.

Hiszen, ha ezt a jelentést továbbgondoljuk, arra a végletes következtetésre juthatunk, hogy az ember létbeli jelenléte nem annyira fontos, mint amennyire annak tartotta akár a filozófiai, akár a teológiai vagy akár a mindennapi gondolkodás. Ha kivesszük a világmindenségből, nem fog túlzottan hiányozni. Esetleg valaki vagy valami mással helyettesíthető is!

Rózsás János írásai Russel kijelentésének éppen az ellenkezőjéről győztek meg. Arról, hogy a közelmúlt történéseinek minden terhét hordozzuk úgy is, mint a terhek, az örökségek létesítői, továbbá úgy is, mint elviselői, szenvedő alanyai, sőt felelősei. Nemcsak környezetünkben észleljük hagyatékát, hanem annak minden folyománya énünk és közéletünk meghatározó tényezőjévé vált és válik most és mindörökké.

A nem véletlenszerű, hanem kiszolgáltatottan, megalázottan is küldetéses emberi jelenlétünkéről szólnak a szerző könyvei, írásainak kicsi és nagy képei, sőt a képekben megjelenített szemléletei, észjárásának irányai. Ez utóbbinak időegysége a teljes nap reggeltől estig.

Belső, szemléleti képei a közérzetnek, a lélekállapotnak az ábrái. Szinte kivétel nélkül dupla fedelűek! Mert egyfelől érzékiek, emlékezetesek: az énen

kívül levő dolgokat, hatásokat – dermesztő hideg; levegőtlen, fullasztó meleg; emberek egymásra zsúfoltsága; tetvek támadása, rühesség; ruha, cipő, ágy, ágynemű, víz, mosdás, fürdés, tisztálkodás hiánya; maró éhség és szomjúság; félelmet keltő sötétség; az időjárás (eső, sár, hó, jég, szél) támadásának kivédhetetlensége stb. – ragadják meg, részletezve, sokszor ismételve jelenítik meg, dokumentálják. Másfelől a mindig előbukkanó érzetekben, szemléletekben a külvilág hatásaira reagáló, azokra megmozduló, összeránduló lélek érzelmei, hangulatai, álmai, reményei válnak megtapasztalhatóvá vagy legalább sejthetővé. Néhány példával megvilágítva: a magány, az elszakítottság, az otthontalanság, a hazátlanság; a meg nem értettség, a nyelvi okok miatti idegenség; a rabságra ítéltetés, börtönökbe, lágerekbe hurcolás; egyáltalán, a büntetlen bűnösség és büntetés érthetlensége és igazságtalansága; a nemzeti kiszolgáltatottság, ami az örök, rabtartók, vallatók, tolmácsok, ítélkezők fölfoghatatlan gyűlölködésével, indulatoskodásával, értetlenségével társult; az elítéltek, rabok, foglyok börtönön belüli hierarchiája, a politikaiak alávettsége a büntetlenül zsarnokoskodó, verekedő köztörvényesekkel szemben; a kapott 10, 15, 20 év aránytalan nagysága az elkövetett vétségekkel szemben; az amnesztia hiábavaló várása stb.

A tárgyszerűben tehát benne van a személyesen vagy közösségien alanyi. Olyan és akkora kisugárzással, hogy ez a képi, gondolati, nyelvi megörökítősen átáramló titkos sugárzás adja meg az olvasóra, hallgatóra gyakorolt maradandó hatást. Vagyis a naplószerűen sorjázó képeiben, a dokumentumokra épített kommunikációjában mindig két önálló princípium hat egymásra: az eseményeket, történéseket megélő és megírásukkor újraélő alkotóé, valamint a mindenkori befogadóé.

A hatás erejét, maradandóságát azzal is biztosítja az író, hogy a képekben, a közlésekben a két egymásra ható princípiumon túl – író-olvasó életbeli hozományokkal együtt – további sok megismerésre, befogadásra váró elem, részlet van.

Eligazít, ha ezeket a részleteket címszószerűen ellentétpárokba foglaljuk: élet – halál; ember – sors, vagyis a mindenkori társadalmi, katonai, politikai, ideológiai hatalom; haza – hazátlanság; otthon – idegenség; rabság; szeretet, megértés – gyűlölet, értetlenség; társas együttlét – magány; remény – reménytelenség; szabadság-annak teljes hiánya, fogság; bűn, vétség-büntetés; jog, igazság – jogfosztottság, igazságtalanság; béke – háború; illetékesség – illetéktelenség; barát – ellenség stb.

A negatív póluson sorakozó lételemek együtteséből formálódik az az erőszakmonstrum, ami a „keserű ifjúság” időszakát szereplőivel együtt (1944. december–1953. december) a történelem úthengereként maga alá tapossa, és ha lehet, az „éltető remény”-t is kipréseli azokból az ifjabból és érett emberekből, akik akarva-akaratlan a kor szélfúvásaitól, az eseményektől sodortatva elébe kerültek.

A cél: olyan legyen az élet, az ember, a gondolkodás, a viselkedés, az érzés, minden megnyilvánulás, még a lélegzetvétel is, amilyennek az uralkodó és végrehajtó hatalom akarja.

És – láss csodát! – a pozitív pólus, az ott található értékek, érdemek, hagyományok, lelki örökségek megtartó erőként élni és virágozni voltak képesek,

majd hazajuttatni az erőszaknak soha meg nem hajoló, emberméltóságát, hitét bármilyen történelmi klímában megtartani tudó embert. Kiemelten a haza, az otthon, a szülők, kiváltképpen az édesanya szeretete. Azután a mindig megújuló tavaszi természet, ami a szabadság jelképévé vált.

Ugyanezt jelentette a gyermekként érzelmileg megalapozó ünnepek emléke: karácsony, újév, augusztus 20., születésnap. Nem kevésbé a megismerés, az olvasás, a soha meg nem szakadó tanulás, nyelvtanulás vágya. Külön fejezete az elnyomatásban rügyezni tudó életnek a magyarokkal, oroszokkal, ukránokkal kötött barátság. Néhány nevet említek csupán a sok közül: Duszja nővér, akinek az író az életét köszönhette, Sura nővér, Paulov doktor; Ruga Feri, Dodek Dezső, Boza Pista, Rácz Dezső. Természetesen folytathatnánk a névsort. Ám most csak egy nevet emelek ki: Alekszandr Szolzsenyicinét. Vele egész életre szóló ismeretséget, sőt barátságot kötött. Szolzsenyicin így jellemzi Rózsás Jánost: „Mindig éberem szemlélődik, odafigyel a beszélgetésekre, mindent meg akar érteni. És mi az, amit meg akar érteni? ...Minket, oroszokat akar megérteni!"; „Duszja nővéren keresztül szerette meg János országunkat és mindannyiunkat. És igyekezettel kezdte tanulni a láger börtönőreinek és őrkatonáinak a nyelvét, a roppant gazdag orosz nyelvet. Kilenc esztendőtt ült le légereinkben. Oroszországot csupán a börtönvagon ablakából, kis képeslapokból és a lágeren keresztül láthatta meg. És mégis – megszerette.” Ezt pedig Rózsás János írta Szolzsenyicinnek: „Szabadulásom alkalmával megigértem visszamaradt társaimnak, hogy az orosz népet sohasem fogom elfelejteni, de nem az ott elviselt szenvedések miatt, hanem a jó szívükért...”

Rózsás János erről a mindent fölülmúló emberszeretetről beszél nekem! Ember és történelem szembenállásából, bármekkora nyomás nehezedik is az egyes emberre és bármilyen hosszú ideig tart is, bölcsessége új és új rügyeket tud fakasztani, és hittel, szeretettel, emberméltósággal teljes jövőt tud virágba borítani.

Kívánom, még sokáig maradjon közöttünk okossága, szerénysége, békéje példájával és buzdításával.

Ezt azonban már nemcsak érzelmekkel, olvasói szimpátiával, hanem értelemmel, belátással, eltökéltséggel tudjuk énünk és mások énjének formáló-alakító részeivé tenni. Az életet, a történelmet példája szerint megpróbálva, megtapasztalva, minden élő vagy már nem is élő embert, minden egész vagy összetört, széttépett létező, akár tárgy, dolog, hely, helyzet sorsába belehelyezkedve, azzal azonosulva kell a nekünk rendelt úton végigmenni, egészen a valamennyiünket váró Golgotáig. Jártunkban-keltünkben, keresztünket vonszolva vagy arra fölfeszítve el kell tűnődnünk a talán jól meg sem ismert nagyobb és jobb világon. Ha ezt nem tesszük – sugallja Rózsás János minden mondata, képe –, a napi élethez idomult szellemünk a jelentéktelen dolgokra zsugorodik, és apró töprengésekbe merül. Figyelnünk kell a történelemből megismerhető igazságra, igazodnunk kell a mértékéhez, hogy ma és holnap is meg tudjuk különböztetni a nappalt az éjszakától.

Márkus Ferenc

János

Így egyszerűen. Mondhatnám azt is, hogy Rózsás János, de nem mondom, mert épp apostoli lénye az, ami fölöslegessé teszi a családnév használatát. Személye hozzáért – de az általa képviselt erkölcs még nem annyira – Nagykanizsához, s ha a Sétatér fái az idő martalékává válnak, ha a Vasember-ház megroggyan a ki tudja, mily dézsából ömlő *ólomesó* alatt, ha a Principális-csatorna elkezd visszafelé folyni, és ha a Szomalányi-sarok s a hajdan oly virgonc korzó *gyalogmenetben* elindul Bagolasánc felé, hogy megregulázza a kiszáradni akaró Potylit – az ér, az erecske is víz, élet, az önfeladás vég –, s ha mindez bekövetkezik is, vagyis kihűl a táj, befagy Kanizsa tengere, egy tölgyfa, dacolván az idővel, állni fog!

Ez a tölgy – János.

Miért az örök élet? Mert mélyek a gyökerei.

Ha eloszlik (jöllehet föl nem morzsolható) a talaj, ezek a gyökerek az égbe kapaszkodnak. A hit biztonsága volt az, ami a *kényszerű* bolyongásra ítélt Embert életben tartotta.

A hit biztonsága itt krisztusi szenvedéssel keretezett emberarc.

Hordozója, bármily keservesen kínzó volt az Odesszától a kazahsztáni Eki-basztuzig tartó gulag-út, már fiatal korában bölcsellemmel telítve tudta, hogy nincsenek bűnös népek és nemzetek – az orosz sem az –, csak a politika fátumától, a hatalmi törekvésektől, a rájuk osztott vagy önmaguknak talált szereptől megrészegült *hatalmasok*. Az egyszerű nép – főképp ha az országa egyúttal *barakk* is – mindig azonosul más nációk szenvedőivel.

Talán ezért volt János 1944 decemberétől 1953 végéig tartó útja *boldog* út. A sokszori újjászületése, a Duszja nővér *barkaágával* megérintett Nap; a segítő jóság fényéé. S legkivált a szereteté.

Ennyi jóságot és szeretetet, a másikkal való törődést, amely Jánosba szorult, én még nem láttam. Ezzel a belső sugárással Szibéria jégpoklai is fölolvastathatnak.

Mert a lágér vesszőcsapásai csak azokat érintették, akik gyöngék voltak. Az erőset, amilyen János is, ugyan megsebezte, ám lelkéig sohasem hatolt. Ezért tudott, bár rabtársai hullattak, megmaradni.

Igazságtevőnek? Ne használjunk nagy szavakat: *krónikásnak*. Írói – és emlékezői! – tehetséggel megáldott tanúnak, akit egész életében csak egy vezetett: az igazmondás. Az igazmondás mint erkölcs, mint önkifejezés, mint létesszencia.

Könyveiben a mese – még a szépirodalmi igénnyel készültekben is (*Duszja nővér; Keserű ifjúság; Éltető reménység*) – dokumentumhűséggel írott sors. Életrajzi elemekkel tűzdelt, lázító valóság. Egy világotó erkölcs nagyítója gyűjtötte össze a *sugarakat*, hogy evvel az időtlen, már-már kozmikus lánggal egyszer (az író-tanú szerint: mielőbb) fölgyújtassék majd a hazugságok földje.

Ebben a térreámban Trianon éppúgy benne foglaltatik – ezért is lett János a helyreállított nagykanizsai emlékmű, a mélyből kiemelt emlékező-igazságoszlop egyik bábája –, mint a megkorbácsolt haza, az elorozott 1956-os magyar forradalom.

Tartást, bár makulátlansága folytán Atlasz-szerepre is rendeltetett, volt honnan tanulnia. Csak egyetlen nevet mondok, amely – pedig a politika sokáig nagyon nem akarta – egyúttal világerkölcis is: Szolzsenyicinét.

Ő volt az, aki rabtársként kézzel írott „verses” szótárt adott az orosz nyelvet mohón tanuló kanizsai levente-fogoly kezébe, ő biztatta Jánost írásra – a *Duszja nővér* közvetlenül az *Iván Gyenyiszovics egy napja* megjelenése után vetetett papírra –, s neki köszönhető, hogy a fiatal magyar kolléga nevét a *Gulag szigetcsoport* kapcsán az egész világ megismerhette.

Alekszandr Iszajevics kézírását mint gyöngyöt – János ajándékozott meg vele pár évtizede – legféltettebb kincseim között őrzöm. Szolzsenyicin-olvasó is kanizsai barátom révén lehettem, aki akkor küldte el az általa fordított regények – csaknem az összes regény – kéziratát, amikor nálunk még nem lehetett olvasni a kiátkozott író műveit. S azóta is folyamatosan kapom szülővárosomból, a *szabadságőrző* tornyából az újságkivágatokat, beszédeket, most már számítógéppel írott elmélkedéseket.

Csak kimondom – János, s máris előttem a Csengery u. 52. alatti ház és házanépe: Magdi, a felesége mosolya, Antal rohanó készülődése – velük találkoztam leginkább –, s nem utolsósorban a *rabbá szabadult* szabadsághívó aurája. És – nem feledhetem újabb bibliám – a XX. századi magyar sors kopogó dokumentumhűségében is félelmetes leltára, a *Gulag Lexikon*.

János nyolcvanéves, de nem akarok hinni az anyakönyvnek. Előttem még mindig a harminc év előtti arca van: egy szerzetesbe költözött, a sok szenvedést öngyarapodásra fölhasználó bölcselőé. Ha papiros van előtte, azt megsimogatja, s ez a szeretet-bála ösztönzi új és új, a hallgatás bilincset mindig föltörő vallomásra.

Édesanyám és édesapám már ott nyugszik a kanizsai temetőben, ritkábban víz utam a szülővárosomba. Így Jánossal is csak nagy időközökben találkozom. De ahogy elhagyom a Sétatért – minden út Rózsáshoz vezet –, lábam alatt bizseregni kezd a járda.

Örülök, hogy hozzá mehetek, még mindig erőt ad a kézfogása.

Szakolczay Lajos

Tari István
Dimitrije Tucović u. 6
21220 Óbecse/Bečej
Szerbia és Montenegró Államközösség

Rózsás János író úrnak
H-8800 Nagykanizsa
Csengery út 52.
Magyarország

Kedves János Bátyám!

Hosszú ideje készülök válaszolni 2004. december 14-én kelt leveledre, mely a reményt jelentette akkor, és a *reményt* jelenti ma is számomra.

A reményt, az ígéretet, melynek nincs túl nagy jelentősége az engedelmes, cselekvőképes fogyasztóvá hülyített világokban...

A fölkelkesített fogyasztók számára inkább az új termék megjelenése, elérhetősége, birtokba vétele jelentheti a reményt. Az új célokat.

Az intimitás élményét!

Gondolj csak bele, hányan babusgatják, hányan illetik becenévvel használati tárgyaikat, melyeket időnként illik – ahogyan azt felétek mondják – „lecserélni”.

Európa és a nagyvilág nem beszél a nyelvünket, ám mi sem tanultuk még meg azt, hogy Európa és a nagyvilág nyelvén közöljük sérelmeinket. Mi úgy viselkedünk, mintha minden a legnagyobb rendben volna velünk.

A nagyvilág, bizony, beleremegett volna a javunkat szolgáló, minősített többségű, elsőpró erejű népszavazásba! Azokat a gaztetteket, melyeket Európa elkövetett ellenünk, magyarok ellen, közvetve a legutóbbi népszavazás hagyta jóvá. Igen: jóváhagyás! – jóvátétel helyett. Erről a jóvátételről a magyarság önként mondott le.

És annyira híján vagyunk a szellemi robbanóanyagoknak, hogy az már kézlegyintést sem érdemel. Hogy azt az elborzasztó nagypofájúságot ne is részletezzem, mely – mint az abortuszairól tele szájjal fecsegő asszonyok – a magyarság legbizalmasabb ügyeit firtatja, ráadásul a kisantant jelenlétében.

János Bátyám! Saját nyelvünket sem használjuk jól akkor, amikor a magyar állampolgárság megadásáról szólnak. Nekünk, apáinknak, elődeinknek nem MEG-, csak VISSZAADHATJÁK azt, amit egykor elrabortak, eloroztak tőlünk, tőlük!

Mondom, a REMÉNYT jelentette, s könnyekig meghatott leveled, hiszen, ha valaki tudja, akkor az éppen Te vagy, aki nagyon is tisztában van azzal, hogy mit jelent a REMÉNY ma, mit jelentett számodra rabságod idején, 3266 napon át, a kínai határ közelében, amikor még kanalad sem volt.

Sokkal többet kellene Tőled tanulnunk. És a növényektől is. Életerejük, élni akadásuk zöldjétől...

Közeli személyes találkozásunk reményében üdvözlő:

Tari István

Óbecsén, 2005. május 25-én

Rózsás János
H-8800 Nagykanizsa
Csengery út 52.
Tel./Fax (93) 312-656
Nagykanizsa, 2004. 12. 14.

Tari István író úrnak
YU-21220 ÓBECSE
ul. Dimitrije Tucovic 6.
Srbija-Montenegro

Kedves István Barátom!

Nagy szomorúsággal és szégyenpírral az arcomon írom Hozzád leveletem.

Ahelyett, hogy a liberálobsevista kormány a magyar Parlamenten keresztül egy kétharmados törvénnyel megadta volna a trianoni békediktátum kegyetlen döntése folytán a Csonka-Magyarország határain kívülre került honfitársainknak a magyar állampolgárságot – ezzel biztosítva a kettős állampolgárságot –, még a Magyarok Világszövetségének kezdeményezésére megszervezett, törvényesnek és jogosnak nyilvánított népszavazással is szembeszegült.

Gyurcsány Ferenc miniszterelnök, Hiller István MSZP-elnök állt az élére a negatív kampánynak, melynek során a történelmi igazságok ismeretében tájékozatlan, a hazafias érzelmektől, nemzeti kötődéstől az elmúlt évtizedek során lelketlen agymosással megfosztott anyaországi magyarokat – az amúgy is bizonytalan anyagi körülményeik veszélyeztetésével riogatva – túlnyomó többségében eltántorította attól a döntési lehetőségtől, hogy a határ túlsó oldalán élő magyar testvéreink sorsán könnyíthessünk, megadjuk nekik azt az emberi méltóságot, melynek tudatában emelt fővel vallhassák magukat magyarnak abban az idegen közegben, ahol élni kényszerítették.

És a 2004. december 5-i népszavazás döbbenetes és elszomorító eredményt hozott. A magyar szavazóknak csak 18,956 %-a szavazott IGEN-nel, 17,801%-a NEM-mel, és gyáván vagy közönyösen távol maradt az urnáktól 63,246%. A népszavazás eredményességéhez 2 006 517 szavazatra (25,0% lett volna szükség, ezzel szemben hiányzott 485 374 szavazat! Az 1 521 143 IGEN szavazat sajnos kevésnek bizonyult.)

Tudjuk, hogy ezzel az eredménnyel határtalan fájdalmat, szomorúságot okoztunk a nyolcvannégy éve igazságra és testvéri szeretetre váró véreinknek. De bocsássatok meg nekünk, akik oly kevesen szavaztunk az IGEN-re, bocsássatok meg a megtévesztetteknek, az elbutítottaknak, mert nem tudták, nem fogták fel ésszel, hogy mit cselekedtek, mit mulasztottak! És jogos sértettségekben se tápláljatok haragot az anyaországok iránt, ezzel is a sátáni erők malmára hajtva a vizet.

Reméljük hogy nem veszett még el minden, nem ez volt az utolsó szó, az utolsó döntés Trianon után! Hiszünk Magyarország feltámadásában!

Rózsás János
volt SCS 43-as GULÁG-rab

Tari István

Kard alakú levél

Uszítva ébreszt, harsog a rádió
Mint végrehajtó Rád kukorékol és
Fürdővizével int a reggel
Öntene vissza az újszülöttem

Fullánkok izzó színe előtt a méz
Omló virágpór sárga cipőjén
Csábít a méreg: árulását
Leplezi édesen ingadozva

Földindulásból lelki erőt merít
Hetvenkedő száj szörnyetegével él
Együtt az ember: rázza rongyát
Szélnek ereszti kiáltozását

Már szólni sem tud! Kard alakú levél
A nyelve csak leng, ráng e tavaszban és
Szeretne bízni önmagában
Bármiben itt, ami zöldülő fény

Rózsás János

Ólomszürke ég alatt

(Részlet a *Duszja nővér* című könyvből)

Vasárnaponként a reggeliosztás után megszámlálták a tábor lakóit, és utána délig ki-ki a maga módján töltötte idejét a drótkerítésen belül.

Felcsendültek a hangszerek, másutt frontélményeket meséltek. Az álomszuszékok végignyúltak a szalmazsákon, egyesek nekiültek levelet írni, szaporán pislogva a maguk elé tett fényképekre.

Az én szórakozásom a ruhafoltozás volt a szalmazsák tetején kuporogva, no meg az írocskálás. Szedett-vedett cementeszák darabokra róttam a sorokat, esetleg rajzolgattam, ami eszembe jutott, hogy az írást el ne felejtsem. Tövig elírt ceruzacsonkjaim voltak csupán, amivel brigádtársaim ajándékoztak meg időnként, látva az írás iránti vonzalmamat.

Ha elzsibbadt a lábam a mozdulatlan kuporgásban, akkor végignyúltam az ágyon, és nagyokat aludtam az udvarról felhangzó zsvaj, a folyosón, a szobában mászkáló társaim zajongása ellenére. Fáradt voltam, nem zavart a lárma. A heti munka után jólesett a kis elernyedés.

A táborban volt mód újságolvasásra is. A lépcsőfeljárat előtt egy beüvegezett szekrényben minden nap kifüggesztették a helyi, ukrán nyelvű újságot.

Főleg vasárnap időztem hosszabb ideig a vitrin előtt.

Szorgalmasan betűzgettem a számomra még nehezen érthető szöveget, hisz az írás és az élő nyelv között ukránban oly nagy a különbség, hogy

sokszor hosszas fejtörés után jöttem rá, milyen fogalmat takar, amit olvasok.

A napi hírek között először mindig azt kerestem, hol láthatom meg BUDAPEST nevét. Mohón olvastam a magyar városneveket, betűzgettem a furcsa fonetikával átírt magyar személynveket.

Oroszul csak a társaim által cigarettapapírnak használt újságdarabokon olvashattam, amikor kölcsön kértem tőlük egy kis időre.

Magyar könyvről, újságról szó sem lehetett, minden olvasási igényemet alkalmi orosz szövegekből elégítettem ki, ahogy tudtam.

Szenzációt jelentett számunkra, magyar szóra és betűre kiéheztetett számkivetettek számára, amikor Dodek Dezső, egy bajai egyetemista valahol szert tett egy „Ferenc József keserűvizes üvegcímkére.

Áhítattal olvastuk a használati utasítást, az orvosi javallatokat a gyűrött, piszkos cédulán. Százszor elolvastuk a magyar szavakat, melyeknek a népes táborban rajtunk kívül senki számára nem volt értelme. Mondanivalója komikusan távol volt tőlünk. A magyar betű, a magyar szó varázsa feledtette velünk, hogy eredményes hashajtsárról van szó, meg egyéb gyomor- és bélbántalmakról.

Irigykedve néztem, mikor Dezső féltőn visszasüllyesztette a nadrágzsebébe az óvatosan összehajtogatott cédulát: miért nem volt nekem olyan szerencsém, hogy én találtam volna

meg az utóbbi évek egyetlen magyar nyelvű írását, amit fogságba esésem óta láttam!

Vasárnaponként délután a város felől szállingózni kezdtek a látogatók egyesével, kettesével, csoportosan.

A politikai elítélteknek nem engedélyezték, hogy hozzátartozóikkal találkozassanak. A városban lakó, vagy a környékbeli vidékekről bejött hozzátartozók munkaszüneti napokon közel merészkedtek a drótkerítéshez. A rabok pedig belülről, tisztos távollásról kémltek, lesték: kinek jött vendége? Eljön-e a család?

Integetéssel, jelbeszéddel, néha egy-egy merész kiáltással közölték egymással mondanivalójukat, amit levélre nem lehetett bízni vagy sürgös volt.

A kerítés két oldalán megható jelenetek játszódtak le ilyenkor.

Az apák könnyezve integettek gyermekeiknek, akik édesanyjuk szoknyájába kapaszkodva ácsorogtak a tűző napon. Tétován keresték a tekintetükkel a sok egyformán kopasz ember között: vajon melyik az ő édesapjuk?

Mivel az ítéletet minden esetben titkos bírósági tárgyaláson hozták, a hozzátartozók nehezen, vagy sohasem tudták meg, hogy szeretteiket hány évre ítélték.

Sokan ott tudatták feleségükkel vagy édesanyjukkal, hogy hány évet kaptak. Mikor mindkét kezüket felmutatták a tíz ujjukat kinyújtva, hangos zokogás volt a válasz onnan kintről. Amidón a remegő kéz a tíz fölé még ötöt vagy újabb tizet mutatott, a hajukat tépték az elárvult asszonyok.

Tavasszal került a lágerbe a herszoni börtönből egy idegenbe szakadt hazánkfia, Szendrey József.

Az 1919-es proletárforradalom bukása után menekült először Ausztriába, majd 1923-ban onnan a Szovjetunióba emigrált. Különböző vezető

állásokat töltött be. A második világháború kitörésekor Herszonban lakott, gyárigazgató volt.

Felesége meghalt a háborús események során, s magára maradt 6 éves kislányával, Gézával.

A háborúból kifolyólag valami félreértés áldozata lett, tíz esztendőre ítélték. Mikor letartóztatták 1946 februárjában, a kislfia egyedül maradt az üres lakásban.

Józsi bácsi belesápadt, megőszült a történetekbe. Sokat kesergett a kislfia miatt. Gyötrődve találgatta, hogy mi lehet vele? Világgá ment, vagy menhelyre vitték?

A börtön világa addig sem volt ismeretlen Józsi bácsi előtt. 1936–1937-ben – Jezsov idején – 22 hónapot töltött vizsgálati fogságban, mire ártatlansága kiderült.

Az egyik vasárnapon már késő délutánra járt az idő, mikor együtt nézegettük a ház tövéből a látogatók és az elítéltek illegális találkozását a kerítés két oldalán, hallótávolságra egymástól. Szerencsére a parancsnokság bizonyos fokig szemet hunyt a nyüzsgés felett, csak ha a rokonok már túl közel merészkedtek, akkor hessegették el őket a láger mellett vezető út túlsó oldalára.

Ahogy ott nézelődtünk, beszélgettünk, egyszer csak észrevette Józsi bácsi, hogy a szomszédasszonya kézenfogva vezeti a kis Gézát.

Tüstént közelebb mentünk mi is. Odakiáltott az asszony, hogy nyugodjon meg, amíg ki nem szabadul, a gyermeknek gondját fogja viselni.

Szegény ember kezeibe temette az arcát, és úgy zokogott. Én is könnyeztem mellette.

Ezután minden vasárnap megjött a kis Géza a jószívű ukrán asszonnyal.

Sajnos Józsi bácsit hamarosan elszállították máshová.

Még azt megérte lágerünkben, hogy hosszas kérvényeztetés után tíz éves ítéletét ötre leszállították, s így már 1951-ben szabadulhatott.

Többet sohasem hallottam róla. Azóta Géza megnőtt, de vajon hazatért-e hozzá megtört, ősz édesapja?

A nyár folyamán a láger létszámában, összetételében többször következtetést be változás. A zsúfolt börtönökből mindig újabb szállítmányok érkeztek. A feltöltődő létszámot ismeretlen, távoli vidékekre irányított menetoszlopok apasztották időnként.

Az etapokkal erősen meggyérült az amúgy is kis magyar létszám: a nyolc közül öten maradtunk.

Májusban alakult brigádunk arcu-
lata is többször változott. Elbeszélés-
sem idejében, szeptember hónapban
talán tízen voltunk az eredeti létszám-
ból.

A távozó etapok mindig nagy nyugtalansággal töltötték el bennünket. Attól rettegünk, hogy a titokzatos úti cél, amely egymás után szívta fel a rabok százait – messze Északot, az ijesztő hangzású Szibériátjeleni.

Szívszorogva hallgattuk, amikor olvasták a névsort a soron következő szállítmány útnak indítása előtt. Megkönnyebbülten sóhajtottunk, ha az olvasás végére értek, és sikerült kimaradni az etápból.

De meddig? Mikor jön az a végzetes, elkerülhetetlen óra, melyben ebből a tűrhető éghajlatú városból a jeges leheletű Szibériába indítanak, ahonnan nincsen talán visszatérés sem.

A jövőtől való rettegésben szökést csak egy fiatal ukrán legény kísérelt meg, Zsenya.

Homokbányában dolgozott brigádjával tettének elkövetése napján. Egy óvatlan pillanatban hirtelen kikapta az elbáméskodott ór kezéből a puskát, s elszaladt vele. Üldözőbe

vették, s mikor már bekerítették, nem volt menekülés, agyonlőtte magát a zsákmányolt fegyverrel.

Alig ült el a tragikus esemény okozta szenzáció szele, holtan találtak egy fiatal fiút a padláson. Felakasztotta magát. Búcsúlevelében végzetes tettét az elviselhetetlen rabsággal indokolta.

Pár nap múlva követőre akadt. Barátja a munkahelyen akasztotta fel magát, egy félreeső zugban. Mire felfedezték – halott volt.

Nagyon megülte a kedélyeket ez a gyors egymásutánban bekövetkezett hármas haláleset. Azt suttogták, hogy ez nem valami jónak az előszele.

Rossz előérzet, vak rémület vett erőt mindenkin. Valami nagyon rossznak a bekövetkezésétől rettegett a tábor minden lakója. Valami lógott a levegőben, de nem tudta senki, hogy mi. A szűnő meleg, a reggeli ködök komor sejtelmekre hangolták a rosszszat sejtő rabok szívét.

Legbensőbb gondolatainkban ugyan ott pislákkolt a reménység lángja, hogy előbb vagy utóbb fény derül befeketített múltunkra. Még mindig bíztunk, hogy ártatlanságunkat elismerve szélnék eresztenek mindenkit, merre a szíve vonzza.

Egy másik csüggedt hang pedig azt súgta, hogy nem ilyen könnyű a megoldás! Még sok minden vár reánk, amíg felvirrad a szabadság napja!...

Esetleg a sírgödör, a feledés.

A ruhaszárítást úgy szervezték meg a lágerben, hogy a barakk középső bejáratával szemben nyíló kis helyiségben, a „szusilkában” – magyarul „szárogatóban” – alaposan átfűtött vascsövek fölé akasztották éjszakánként a leadott vattás holmikat, szőr-csizmákat.

Minden este, vacsora után a brigádfőnök két emberrel átvitette a levetett felsőruhákat, másnap ébresztő után pedig érte mentek.

Ez a szokás nem tartott sokáig. Zavarossá váltak a viszonyok a lágerben. Hol egy nadrág, egy kufajka, s ami a legszörnyűbb – egy-egy pár csizma veszett el. Nagyon kockázatos dolog volt kiadni a kezünkből a téli holmit. A lágeri ruharaktár kongott az ürességtől, utánpótlás nem volt. Egy mástól lehetett csak lopni az elveszett helyébe másikat, az pedig nem volt könnyen járható út annak, aki nem szokott ilyesmihez.

A nedves felsőruha ezentúl annyit száradt csupán, amennyit a testünk melegétől az éjszaka folyamán száradhatott, de legalább nem kellett remegni, hogy reggelre kelve elveszítjük a kincset érő meleg ruhát.

Az erdőben az állandó bő havazás következtében már derékig gázoltunk a hóban. A döntésre kiszemelt fákat előbb ki kellett ásni, hogy a szabályos magasságban legyenek elfűrészelve, nehogy büntetés legyen a magas tönk miatt. A döntés még veszélyesebb lett. A fa körül ásott hógödörben fűrészelve körülményes volt szétrebbenni, ha megindult a fa, főleg akkor, amikor már reszkető lábaink nem nagyon engedelmeskedtek ugrálós kedvünknek.

Esténként nagyon kimerülten tetük meg a visszafelé vezető utat. Csak a vacsora, meg a meleg szoba reménye szedette lábunkat a síkos úton, a homályba-ködbe borult dombok alján.

A sok hajsza, küzdelem, a szörnyű éhezés után nagyon kevésnek bizonyult az éjszakai alvás. Mindig álmosak voltunk, s az ólomszürke ég, az állandó homály még fokozta a bágyadságot, a teljes testi legyen-gült-ség mellett.

Ha munka közben megálltunk vagy a tűz mellé telepedtünk, rögtön elszunnyadtunk. A szemünk vörös volt, és égett az álmoságtól, meg a tűzrakások fölött terjengő maró füsttől.

E keservekhez járult a dohányosoknál a külön szenvedés: a szívni való teljes hiánya! A valódi dohány vagy cigaretta egyáltalán nem létezett. Mindenki, még a brigádfőnökök is nyírfalevelet szívtak.

Nyírfa döntésekor első dolguk volt, hogy versengve keresték, szedték a száraz leveleket a gallyak végén, mielőtt a fa feldolgozásához nekiláttak volna.

A dohányzás áldozata lett az én kis féltve őrzött imakönyvem is. Megsemmisült anélkül, hogy egyszer is módomban lett volna olvasgatni belőle.

Ha a magyar fiúk szereztek nyírfalevelet, nem tudtak vele mit kezdeni, mert nem volt mibe csavarni. Felét oda kellett adni az apróra morzsoltszáraz levelekből, ha valaki esetleg nagy kunyerálásra adott egy-egy darabot valami hányódó sapka sültjéből kibontott karton vékonyra repegetett foszlányaiból.

Némi vívódás után megszántam a bajtársakat, és először megváltam a kis füzet táblájától, majd a hátsó, üres oldalait repítettem ki. Végül aztán laponként az egész kézirat a fiúkhoz vándorolt, hogy nyírfalevél cigaretta sodródjon a cementeszsák sokat rejtegetett maradékaiból.

Az erőn felüli munka kínjai, a hideg előli kétségbeesett menekülés, a szédült éhezés, az állandó „talpon alvás” közepette szinte gondolkodni sem tudtam, csak zavaros gondolatfoszlányokkal észleltem a külső benyomásokat. Kizárólag az erős életösztön tartott talpon. Magamba zárkózva, elvaduitan éltem napjaimat, mosolytalanul, szótlánul hány-

kolódtam a többi füstös-kormos kerpű, gyanta- és izzadságszagú emberi lény között.

Ferivel sem beszélgettünk. Néha egymásra pillantottunk, s megértettük, amit a másik fáradt volt kimondani, szavakká formálni. Ugyanaz volt a mondanivalója mindkettőnknek: fáradtság, éhség, didergés, és a végtelen szomorúság...

Imádkozni sem tudtam már. Csak fel-felfohászkoztam, de a Mia-tyánknak, Üdvözlégynek sohasem értem a végére. Szavakká nem formálható, alaktalan gondolatgomolyag volt minden imádságom, a könyörületes Isten végtelen irgalmasságára és akaratára hagyatkozva.

Az egyik nap valahogy ott ügyeltem egy távolabbi tevékenykedő fadóntó csoport munkahelyén, és már csak azt vettem észre, hogy dől fölém egy hatalmas árny: egy óriásfenyő!

Elfutni nem volt időm, dermedten guggoltam le, s a fejemet szinte belefúrtam a hóba, a menekülés minden reménye nélkül. Még jóformán le sem húzódtam, és át sem gondoltam a közelgő halál pillanatát, máris megremegett a föld alattam, nagy huppanással mellém zuhant a roppant fenyőfa törzse, sűrű hófelhőt kavarva.

Megmenekültem! – villant át az agyamon, de a szívem oly hevesen vert, hogy sem megmozdulni, sem kiáltani nem tudtam.

Nem csupán a fa törzsének halálos sajtójától menekültem meg. Karvasztagságú ágai szintén végítéletet jelentettek volna, ha nem kerülök szinte centiméternyi pontossággal közéjük! Végtelen szerencsémre csak a vékony ágak pacskoltak meg, de azok ütését is némiképpen felfogta a hó.

A közelben tartózkodó, és a döntést irányító Goncsarov káromkodott mint a jégeső. Hát még, amikor az

ágak közül sértetlenül, nyakig havasan előkecmeregtem, – akkor kezdte csak rá Isten igazából a szidást!

Jó is volt sürgősen elotródnom a környékről, mert ijedtében talán félholtra is vert volna, ha elkaphat!

Másnap, vagy harmadnap megint volt ehhez hasonló kalandom. Én nem tudom hogyan, de megint valahogy arrafelé vitt az ördög, ahol éppen döntöttek.

Az is igaz, hogy körös-körül mindenütt fűrészelték, vágták, aprították, gurították a fákat, jóformán az ember azt sem tudta, merre nézzen, honnan féljen, hogyan kerülje ki a bajt.

Akkor meg egy alattomos nyírfát döntöttek felém.

Aki megfigyelte, láthatta már, hogy egyetlen nyírfának sincsen egyenes törzse. Mind olyan megtekeredett, ferde. A nyírfa döntésénél semmiképpen sem lehet tudni, hogy hol van a fa súlypontja, merre fog dőlni. Mindenféle bevágás, csáklázás kevésbé befolyásolta a dőlés irányát. Nagyon nehéz volt eltalálni, főleg nekünk, akik olyan zöldfülűek voltunk ebben a szakmában.

Dőlt az ágas-bogas, csupasz koronájú nagy fa – egyenesen felém. Futásnak eredtem, fejevesztetten nem félre, hanem a fa hosszában. Meg aztán volt is nekem időm felnézni, hogy pontosan merre fussak!

Mintha száz korbáccsal egyszerre csaptak volna meg hátulról, úgy söpört végig rajtam a fa koronája.

Szerencsémre elevickéltem annyira a nagy hóban, hogy csak az ágak végei értek el. Remegő térdekkel álltam meg a körülöttem ágaskodó gallyrengetegben. Szívdobogva kapkodtam a levegőt a felkavart hófelhőben.

Goncsarov szerencsémre ennél az esetnél nem volt jelen. Tőle függetlenül társaim is leszedték rólam a

keresztvizet, meg a felmenő rokonságonról is, no meg a fajtámról is, aki személyesen ismert...

A fontos az, hogy hála Istennek megúsztam ezt az életveszedelmet is. Többször ilyen kalandom nem volt. Az igazsághoz tartozik, hogy egyre kevesebbet tekeregtem arrafelé, ahol döntöttek. Ezután az lett a főbenjáró bűnöm, hogy többet időztem a tűzrakás mellett, mint az irtásnál.

Szerencsére a brigádvezető haragja nem volt olyan, mint a fa: nem dőlhetett rám... Eleresztettem a fülem mellett a szép ígéket, és csak a pusztá életemért reszkettem.

Alig telt el egy-két hét azóta, hogy megkezdődött az erdőirtás, máris gyökeres átcsoportosításra került sor a brigádon belül. Különváltak azok, akik jobban bírták a munkát. A gyengébbek, a béketűrőbbek szintén összetartottak, és maguk között szervezetek munkacapatokat, a brigádvezető jóváhagyásával.

Így kerültünk össze hárman egy munkacapatba: Dodek Dezső, Ru-ga Feri és én.

Tudtuk egymásról, hogy nem lesz mit a másik szemére vetni, ha átlagon aluli lesz a munkateljesítmény. Elhatároztuk, hogy együtt fogunk dolgozni. Azzal előre számot vetettünk, hogy normát teljesíteni nem bírunk, dolgozgatunk majd, ahogy erőnkből telik. A továbbiakban pedig úgy lesz, ahogy a Sors akarja...

Szabó és Tipold természetesen más munkacapatba került. Egy cseppet sem haragudtunk érte, hogy az oroszokkal fogtak össze. Sőt, kedvünkre való volt, hogy külön csapatba kerültünk, így legalább nem leszünk senkinek terhére.

– Hogyan bírod ezt a nehéz munkát? – kérdeztük az észrevehetően meggyengült Szabó Jóskától.

– Hát nehezen, de igen röstelle-ném a dolgot Goncsarov előtt. Becsületből is muszáj nyomni a gombot!

– És ha már nem fogod bírni?

– Elég nagy a ráadáskenyér, majd csak eldöcög a munka. Meg aztán be-lejövünk, kitanuljuk a fortélyát, könynyebben megbirkózunk a dologgal!

– A te dolgod! – mondogattuk vállvonogatva.

Szívből sajnáltuk, hogy nem veszi észre, nem akarja megérteni: a nagy erőfeszítéssel szemben a 30 deka fekete kenyér nem ellensúlyozza a szervezet energiaveszteségét! Pillanatnyilag hiába is beszéltünk Jóskának. Nagyjából az oroszokkal egy véleményen volt felőlünk: jobban is dolgozhatnánk, ha akarnánk. Persze ezt sértő formában sohasem mondta nekünk, csak néha szóvá tette:

– Miért nem fogjátok meg jobban a munkát, miért hagyjátok magatokat annyit szidni?

Sajnos nekünk még átmenetileg sem telt az erőnkből erre a hősi munkateljesítményre, amelyért csodáltak is, meg sajnáltak is a két Jóskát.

Reggelenként, ahogy kiértünk az erdőbe, először az előző napi tüzek hamuval borított parazsát élesztgettük fel. Melléje telepedtünk hárman: Dezső, Feri, meg én. Jólesően dörzsöltgettük a kezünket a meleg füst felett. Nagy igyekezettel szárítottgattuk mindig nyirkos kap-cáinkat a tűz felé tartva. Mezítlábas lábunk az elénk fektetett szőrcsizma szárán nyugodott, talpunkkal az áldott jó tűz felé. A szorgalommal élesztgettett tűz mellett jól át meg átjárta fagyos tagjainkat a meleg. Bóbiskoltunk is egy kicsit, le-lebillent a kapcát tartó kezünk a térdünkre. Szemünk káprázott a lobogó, lengedező lángnyelvek nézésétől.

Végre nagy nehezen rászántuk magunkat, hogy valamit csináljunk.

Keletlenül gusztálgattuk, válogattuk a felettünk meredező fenyőfákat. Addig latolgattuk, nézegettük, míg a legvékonyabb átmérőjűt kiválasztottuk.

Dodek bevágta a kiszemelt fát néhány fejszecsapással, úgy irányítva a döntést, hogy a fa majd a tűz közelébe essen, ha mi ketten Ferivel kifűrészeltük.

Féltérdre ereszkedtünk, két marokra fogtuk a hosszúfűrészt, és nagy sóhajtozások közepette ráncigáltuk ide-oda a fa törzsén.

Ledöntöttük szép szerencsésen, majd legallyaztuk, szétfűrészeltük, ágait egyesült erővel szórtuk az adigra már táplálék nélkül bágyadozó tűzre.

Amint felcsaptak a lángok, s föléje tartottuk elgémberedett, vér-telen kezünket, bizony nem volt erőnk a következő fa kivágásához látni. Húzott a fáradtság és a meleg. A tűzrakás mellé telepedtünk, és csak az elhamvadó tűz gyűrűlő melege készítetett újabb és újabb fácska kitermelésére. Estig még néhány 15-20 centiméter átmérőjű fával végeztünk, neki-nekirugaszkodva hosszas bemelegítők után.

Hát, köbméterben nem valami nagy teljesítmény volt! Emlékszem rá, első napi közös ténykedésünk 0,64 köbméter „rönknek” becézett rudakból állt.

Végleg odapártoltunk a tűz mellé. Merően bámultuk az imbolygó, tekerdő, sziszegő lángokat a parázsló, üszkösödő ágakon.

A lángnyelvek szeszélyes játékát bámulva eszembe jutott, hogy annak idején az odesszai börtönben a kopár, csupasz falak között egyetlen szórakozásom az volt, hogy a börtön udvarán terpeszkedő konyhaépület széles kéményéből gomolygó füst fodrait, örvényeit nézegettem a törött üvegű, rácsos ablak elé állva.

Nagyon szerény szórakozás jutott nekünk osztályrészsül élménytelen fiatal életünkben!

A tűz fénye bíbor színt kölcsönzött beesett, fakó arcunknak. Gyulladt, vérágas szemünk szinte lázasan csillogott gödre mélyéből. Nem érdekelt minket a külvilág, semmi sem érdekelt, semmi sem volt fontos, csak az, hogy a tűz, a tovaillanó meleg átjárja elhaló végtagjainkat, borzongó testünket!

Besötétedett. Mindenfelé elcsendesedtek. A máglyák fénye felerősödött az estebe hajló alkony homályában. A hosszú árnyékú fák között, nyugtalanul lobogó tűzrakásunk fényében felbukkant Kucenko és Goncsarov alakja. A napi teljesítmény átvételére, felmérésre jöttek.

Odamentek a halomba gurított, vérszegény rönkökhöz. Bűnbánóan mélyebbre konyult addig is mellre horgasztott, árva fejünk.

Kucenko megmérte, vésővel és kalapáccsal ráverte az enyhén mérsékelt osztályozást. A hóna alatt tartott furnérlapra feljegyezte munkacsapatunk nem egészen egy köbméteres napi teljesítményét – a három személyre.

Tévedés lenne azt képzelni, hogy e jelenet szótlán pantomimjáték volt közöttünk. Szidtak bennünket, csak úgy zengett, harsogott a táj. A levágtatlan fenyők lombja többszörösen verte vissza a goromba szózuhatagot, amely különösképpen Goncsarov nagy békaszájából áradt felénk.

Szótlánul kuporogtunk a vidáman pattogó, csevegő máglya mellett. Szívszorongva lestük: „mikor kotród-nak el végre Isten hírével, a többieket boldogítani?”.

Nem nagyon figyeltük a szavak, szitkok értelmét, mégsem tetszett, hogy ott „döngicséltek” a fülünkbe.

Mondhattak, amit akartak, az nekünk mindegy volt! Nem jutott az el a mi álmos, éhségtől kótyagos értelmünkig úgysem. Csak a kezükben tartott bot végét figyeltük a szemünk sarkából, menekülésre készen.

Eltűntek a fák között, de Goncsarov még visszakiáltott:

– A sorakozónál el ne késetek, mert a bőrötöket húzom le, nyavalyás dögök!...

Hm... Hagytuk volna, hogy így szidjanak bennünket, vártuk volna a verést, ha bírjuk a munkát? Mi voltunk a kizárólagos okai annak, hogy a hideg vízre valót sem termeltük meg egész nap?

Így ment nap nap után. Később már arra sem vettünk fáradságot, hogy álló fát fűrészeljünk el. Az előző nap ellenőrzött, átvett rönköcské végéről vékony karikában lefűrészeltük a rábélyegzést, és az egyik helyről a másikra gurítottuk át az egészet, míg csak a szánok el nem szállították a kezünk ügyéből.

A lefűrészelt „gurigákat” beledugtuk a tűzbe, és amikor elégték, szétpiszkáltuk, hogy nyoma se legyen az egész manipulációnak.

Este aztán rámutattunk az új helyre gurgatott rönkökre, mint a napi teljesítményre, az érintetlen fenyők csoportja pedig árulkodóan, hivalkodóan meredt az égnek körös-körül.

A brigádvezető és Kucenko pár nap alatt rájött a turpisságra. Megvertek volna mindhármunkat, ha már jó előre „lőtávolon” kívülre nem kotródunk az átvételre ismételten felkínált rönkök közeléből.

– Megálljatok, átkozottak! Sötétzárkába kerültök a csalásért! Ma este nem kaptok kenyeret!... – süvöltött felénk az ijesztő fenyegetés.

Nagyon megszeppentünk. Ennek fele sem volt tréfa: kenyér! Egyéb-

ként ezt a csalást nem magunktól találtuk ki. Már sokan „termeltek” így brigádunkban is, a másikaknál is, ha sikerült túljárni a brigádvezetők éberségén.

Mivel komolyan vettük a kenyérmegvonásra vonatkozó ijesztgetést, este az ebédlőben igyekeztünk úgy ülni, hogy amíg Goncsarov elmegy a leveséit, Kucenko pedig kenyeret oszt, – elsőnek kapjuk meg a fejadagot.

„Amire Goncsarov észbekap, már ne vehesse el tőlünk” – okoskodtunk feszült izgalommal.

Azonban Goncsarovnak, bármilyen szőrösszívú volt is az erdőben, úgy látszik esze ágában sem volt tőlünk elvenni a kenyeret, vagy akkor a brigádban sokaktól el kellett volna vennie, – mert nem szólt semmit. Azaz, amikor a levesestányérat a kezembe nyomta, nem állta meg szó nélkül. Mérget villant a szeme, és csak ennyit szólt:

– Fogd meg, te undok féreg!

Reszkető kézzel nyúltam az ételért. Fel sem néztem, csak kettőzött buzgalommal szürcsöltem a levest.

Lassacskán mindenütt meglassúbbodott a munkatempó. Egyelőre Goncsarovéknak még akadt ugyan mit felmérni esténként, de mind több irányból szűrődött el hozzánk a dühös ordítózás hangja, jeléül, hogy másutt is többet ücsörögtek a tűz mellett a megengedhetőnél, s mind kevesebben markolázták a fejsze nyelét napközben. Hiába járt munkacsapatától munkacsapatig a sok felügyelő, mester és egyéb munkára serkentő rém.

Az általános látszat még mindig ütemes munkát mutatott, de jócskán alábbhagyott már a kezdeti lendület.

A gyantától kérgessé vált gimnasztyorka alatt a fehéremünk hamarosan foszlányokban lógott rajtunk. Herszon-

ban a mosodában erősen szódázták az inget, gatyát, s való igaz, hogy a fehérnemünk soha sehol sem volt olyan szép hófehér, mint ott, de az erős lúgozás tönkretette. És éppen ott fent, Északon, ahol a legnagyobb szükség lett volna rá, utánpótlás nem volt, darabokra töredezték, szakadoztak az alsóneműk. Nemsokára már csak az ing gallérja, s az alsónadrág derékszegélye volt ép, a többi részének csak az emléke lengedezett ápolatlan, izzadt testünkön, az enyhén irtott tetvek lakóhelye gyanánt.

A tábor rövid idő múltán megvadult, „éhes-láger” lett, s fellépett az eddig csak gyűjtőtáborokban ismert anarchia, az „aki bírja, marja” szemlélet.

Pótolhatatlan kincs lett a létfenntartást alig-alig biztosító lágeri silány élelem. Hazai csomagok híján erre éheztek rá a zsványok, és napirenden volt a kenyér- és leveslopás, sőt a mindenki szeme láttára történő erőszakos elrablása a szűkös fejadagnak!

A szép számmal közénk, politikai elítéltek közé keveredett rablók

és zsebmetszők egyike sem akart dolgozni, mind a gyengék kenyérére, a munkások fejadagján akart jóllakni.

A tekintélyesebb rablók a szakácsokat félemlítették meg, a kisebb kaliberű zsványok pedig körömmel-foggal elégitették ki korgó gyomruk igényeit.

Az ebédlőben reggel és este állandó tolongás és zűrzavar uralkodott. Nem volt, aki rendet tartson, és a brigádok folyamatos étkeztetését megszervezze, a dolgovégzett cselengőket kitessékelje az ebédlőből, az éppen étkező brigádok nyugalmat biztosítsa. Ezt a kavardást használták ki a csibészek, hogy megkárosítsák rabtársaikat.

Bizony, nem lehetett a szánkat eltátani, mert a remegve várt kenyér vagy leves nyomtalanul eltűnt a rablók piszkos kezei között az ebédlői nyüzsgésben.

A herszoni lágerrel ellentétben itt nem az élelemszerzés volt a célunk, hanem az, hogy ami nekünk járt, és amit számunkra a kisablakon kiadtak, – azt magunk együk meg, és ne a rablók!

Rózsás János művei

- *Keserű ifjúság* (München, 1986)
- *Éltető reménység* (München, 1987)
- *Duszja nővér* (Nagykanizsa, 1995)
- *GULAG-lexikon* (Budapest, 2000)
- *Leventesors* (Nagykanizsa, 2005)

Kitüntetései és díjai

- Hazáért Érdemkereszt
- II. Világháborús Emlékérem
- Emléklap az 1956-os helytállásért (1991)
- Emléklap a Szabad Magyarországért
- Nagykanizsa város díszpolgára (1993)
- Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje, polgári tagozat (2001)
- Magyar Művészeti Akadémia aranyérme (2003)
- Zala Megye Díszpolgára (2003)

Irányi Béla

Norilszki emlékek

Előjáróban be kell mutatkoznom és elmondanom, hogyan kerültem Közép-Európából, Budapestről Szibéria sarkvidékére, a Jenyiszej torkolatához.

Irányi Béla orvos vagyok, Svájcban, Grindelwaldban, a berni havasokban volt saját rendelőm, családi, általános orvosi feladatok mellett főképp sporttraumatológiával foglalkoztam. Rendelőmet 1995-ben adtam át utódomnak. Orvosi tanulmányaimat Budapesten kezdtem, 1956-ban, a Berni Egyetemen szereztem meg diplomámat. Feleségem berni születésű svájci fizioterapeuta, három gyerekünk és négy unokánk van. A család minden felnőtt tagja többnyelvű, a szép magyar nyelvet éppúgy tisztelik és ápolják, mint berndütsch anyanyelvüket.

Mint jogegyetemi hallgató önként jelentkeztem a magyar hadseregbe, amikor a front elérte a Kárpátokat. Füleknél, Észak-Magyarországon 1945 januárjában szovjet fogságba estem. Onnan megszöktem, és hazatértem Budapestre, a szüleimhez, ahol, valószínűleg följelentés alapján, letartóztattak, és a szovjet haditörvényszék az 58-as paragrafus szerint kémkedésért tíz évre ítélte. A gulagból 1955 novemberében szabadultam. Folytattam az egyetemet, de nem a jogi, hanem az orvosi szakon. 1956 őszén részt vettem a szovjetek elleni szabadságharcban. 1956 decemberében szüleim lakásán keresett az ÁVO (politikai rendőrség), előlük Svájcba menekültem, ahol most is élek.

BEVEZETŐ. Először is három elvi bejelentés, mely nézetemet, álláspontomat és meggyőződésemet meghatározza. Meg vagyok arról győződve, hogy életben maradásom nem az én érdemem, hanem az Úristen akarata, kinek más szándéka volt velem, ezért nem engedett ott elpusztulni, ahol társaim meghaltak.

Nézetem az, hogy a volt Szovjetunió nem Oroszország, az orosz nép nem alkotója, hanem áldozata volt a kommunista ideológiának, a szovjet rendszer borzalmainak. Az orosz kultúra nem a szovjeteké. Csajkovszkij, Rubljov, Tolsztoj, Puskin vagy Dosztojevszkij művei a világkultúra kincsei, semmi közülük a Központi Bizottság működéséhez, az csupán történelmi tény, hogy Sztálin oroszul beszélt, méghozzá rosszul.

Álláspontom az, hogy a mai Oroszországban is a szovjet rendszer ideológiai reflexei, beidegzett reakciói érvényesülnek a mai középkorú és idős káderek körében, különösen a hadseregben és a politikai vezetésben, kik még a szovjet rendszerben nevelkedtek. Vidéken, a helyi hatóságokban még inkább, mint a központokban. Ez jellemzi a mostani kormány működését és elképzeléseit rövid és hosszú távon is. Putyin mostani választási sikere döntő bizonyítékul szolgál.

Emlékeim központi témája a gulag – de mit fed ez a szó? A kommunista propaganda annyira kiirtotta ezt a fogalmat a mai társadalom tudatából, hogy véleményem szerint szükség van egyszerű ismertetésre. Rövid összefoglalást adok azok számára, kik Szolzsenyicin műveit nem ismerik, Az Emberi Jogok Nemzetközi Szervezetének adatai alapján. A szervezet orosz részlege 1999-

ben Moszkvában kiadott egy alapos, szakszerű, csak pontos adatokra épített tanulmányt *A Gulag szervezői, áldozatai és hősei* címmel. A mai értelemben használatos gulag szó tulajdonképpen Szolzsenyicin nyomán terjedt el, eredetileg rövidítés, mely a Lágerek Főigazgatóságát jelenti. Ennek a szervezetnek alapító okirata 1918-ból származik, ez a Népbiztosok Tanácsának *A vörös terrortól* című határozata. A koncentrációs táborok a politikai rendőrség hatáskörébe tartoztak, melynek neve az évek során többször változott, volt Cseka, GPU, NKVD, MGB és több egyéb (most FSB). A különféle táborok minősítésébe nem merészkedem, ez a szakirodalomban található. Az elítéltek száma állandóan nőtt, a táboroké szintén. A levéltárakban található hivatalos adatok nem megbízhatóak, a jelentést írók érdekei szerint tértek el a valóságtól, a történészek csak becslésre támaszkodhatnak. 1921-ben százhuszonekettőt tartott számon a Cseka, 1940-ben már sok ezer altábor tartozott ötvenhárom kerületi igazgatósághoz, ezekben két-három millió rab szenvedett. A második világháború alatt több mint ötmillió rab dolgozott a táborokban, egymilliót közülük a frontra küldték, és több mint kétfélmillióan elpusztultak. Csupán a háború utáni két évben, 1946–47-ben két és fél millió ember, katona és civil, került a szögesdrót mögé. A Vlaszov-hadsereg minden tagját és a német hadifogságból kiszabadult szovjet katonák nagy részét a hírhedt 58-as § alapján elítélték, vagy kivégezték, vagy a gulagba zárták. A különböző adatok, becslések a háború utáni évek rabjainak számát 6-12 millióra teszik, kiknek jelentős része nem maradt életben. A rossz nyelvek három csoportba osztották a szovjet lakosságot a háború utáni években: 1. aki börtönben vagy táborban ül, 2. aki már volt ott, 3. aki majd odakerül. (Ez közismert szólásmondás Sztálin korszakából.)

A gulag sok ezer táborában a körülmények, a bánásmód, a túlélési lehetőségek időben és helyben nem voltak egységesek, jóllehet központi vezetés szervezte és irányította különböző törvények, ukázok, határozatok alapján. Két végletet említek: több szempontból nem lehet a többivel egyenrangúnak tekinteni egy fakitermelésre küldött fogolycsoport táborát a negyvenes években, mikor a derékig érő hóban csontig ható hidegben kellett a csupán lapáttal, baltával és fűrésszel felszerelt, rongyokba öltözött nyomorultaknak előbb saját lakóhelyüket fölépíteni a tajga közepén, távol a civilizáció technikájától, majd a kiszabott norma szerinti köbméter fát kitermelni. Ugyanakkor a szűkre szabott ellátás nagy részét az őrség és az élőködő, nem dolgozó bűnözők maguknak tartották vissza. Az ide kerültek közül alig maradt túlélő. A másik végletet a berendezett gyárakba, bányákba beosztott foglyok sorsa és élete jelenti. Itt viszont a munkakörnyezet okozhatott életveszélyt, mint az uránbesugárzás vagy ólommérgezés.

ETAP. Az ítélet kihirdetése után az elítélteket a központ által meghatározott helyre kellett szállítani büntetésük letöltésére, ami a Szovjetunió irtatlan nagy területén többhetes utazást is jelenthetett, marhavagonokban. Ez a rabszállítmány volt az etap, a gulagban átélt szenvedések, szörnyűségek egyik tetőfoka. Számomra ismeretlen okból a központi vezetés nem hagyta sokáig egy helyen a rabokat. Gyakori átcsoportosítások riogatták a bizonytalanságtól féltő elítélteket, kik között a rémhírek még nagyobb hatást értek el. Mikor? Hová? Hányan? Ezt

előre sohasem tudtuk, csak amikor elérkezett az indulás napja. Névsor szerint, egyenként szólították ki a megjelölteket a személyi akták alapján, kiknek minden holmijukkal együtt a táborkapuhoz kellett menni, itt az iratok szerint ellenőrizte a tábor átadó tisztje a személyazonosságot, vagononként hatvanas-nyolcvanas csoportban, kiket az etap átvevőtisztje ugyanígy még egyszer leszámolt név és az ítélet paragrafusa szerint. Sok galibát okozott a nem orosz nevék azonosítása, ami gyakran hosszú ideig tartott, ezalatt az egész etap a földön ülve várt hidegben, hóban, esőben egyaránt. Azután jött a szám szerinti ellenőrzés, ötösével léphettük át a tábor kapuját, de jaj volt, ha rosszul számolt a kiskatona a deszkalapon, mert papír nem volt, kezdhették előlről. Ugyanígy ment, azaz inkább botladozott a bevagonírozás. Hosszabb, többnapos vagy -hetes utazáshoz a vagonok két végébe két- vagy háromemeletes deszkapriccset szereltek keresztbe, csak az ajtó terét hagyták szabadon. Itt volt egy lyuk a padlóban, ebbe kellett beletalálni, ha sikerült, mellette egy fahordó teli vízzel. Télen középütt még egy kis vaskályha is melegített, már amennyire bírta. Sapkánk gyakran odafagyott a dér borította vagonfalhoz. Ha megállt a vonat, jöttek, ormótlan fakalapáccsal verték a vagon falát, alját, nem vágtunk-e rést valahol. A vagon mérete szerint hatvan-nyolcvan-százhusz személyt tuszoltak be a priccsekre, hol feküdni lehetett, felülni nem, a csupasz deszkán oldalunkon fekvé vezényszóra tudtunk csak fordulni a helyszűke miatt. Még jó, hogy puhafa deszkán fekdüztünk, jegyzem meg utólag. Háromnapos útra előre kaptuk meg az élelmet, szárított kenyeret és sózott apróhalat, néha még kiskanálnyi kristálycukrot is. Akitől elrabolták a kenyeret vagy rosszul gazdálkodott, az bizony éhezett, ha életben maradt. Hosszabb úton naponta egyszer meleg levest adtak és kenyeret, ha megállt a vonat és tudtak valahol kenyeret vételezni. Természetesen itt is a bűnözők voltak az urak, elterpeszkedtek a legjobb helyeken, erőszakkal elvettek minden jobb ruhadarabot a politikaiaktól, amit az őrség segítségével becseréltek ennivalóra vagy dohányra. Magam láttam azt is, hogy egyik társunk fogáról lefeszítették az aranykoronát. Közönséges szöggel. A több ezer kilométeres etap célja egy elosztótábor volt, hol a blatnojok terrorjától még többet szenvedtünk, mert itt életünk is veszélyben forgott, és állandó támadásnak, erőszaknak voltunk védtelenül kitéve. Innen szállítottak el bennünket az egyes táborpontra. Az etapokon gyakran előfordult, hogy a gyakorlott zsulikok „üzleteléssel” próbálkoztak a jámbor új z/k-val: följánlották, hogy a napi cukoradagot, mivel az olyan kicsi, ma ők veszik föl, másnap pedig az „üzlettárs” az övékét. Persze másnap letagadták az üzletet, és vígan megették az odaigért adagot is.

Ha megérkeztünk az új táborba és az átvétel sokáig húzódott, a fertőtlenítés előtt furcsa, ma kissé visszataszítónak tűnő játékkal szórakoztunk: huszonegyeztünk, de nem kártyával, hanem tetűkkel. A játékosok a padlón ülve hónuk alá nyúltak, és a földre csapták a kihúzott, kedves útitársakat. Akinek állománya legközelebb volt a 21-hez, az nyert. Tetű volt bőven, ritkán kellett abbahagyni a játékot azért, mert elfogyott a készlet.

UTAZÁSOM. A mellékelt térkép mutatja a szovjet táborok földrajzi elhelyezkedését, ez Avraham Shifrin volt szovjet katonatiszt, frontszolgálat utáni z/k a gulagban, majd 1970-től Izraelbe emigrált jogász könyvének melléklete. Az Izraelbe átköltözött szovjet állampolgárok adataiból és saját élményeiből

egy útleírást állított össze a szovjet börtönökről és lágerekről. Címe: *UdSSR, Reiseführer durch Gefaengnisse und Konzentrationslager in der Sowjetunion.*

Budapestről a fönt leírt körülmények között, de dróttal hátrakötött kézzel, mert szökésgyanús voltam, vittek Sopronkőhidára, onnan Lembergbe a pere-szilkára, pár hét multán Donbassra, a Sztalino melletti Sztancija Jaszinovataja kőfejtőtáborába. Itt pár hónap alatt elgyengültem, 46 kg-osra fogytam, ezért sok hasonló, disztrófiás társammal együtt Kareliába, Medvezsjegorszkba (24) vittek az Onyega-tó partjára, hogy munkaképesé tápláljanak egy feljavító kórháztáborban. Itt kezdtem el ügyeskedni, latintudásom segítségével segéd-ápolóból egy gyorstalpaló tanfolyam elvégzése után med. brat lettem (ez az ápolónővér kifejezés férfi változatát jelenti). Miután fölerősödtem, jóval arrébb szállítottak keletre, Krasnojarszkig vonaton talán két héten át, onnan a Jenyiszej folyón uszályon, majd Dugyinka kikötőjétől ismét vonaton, a Szibéria sarkvidékén fekvő Norilszkba (51). Nagy bánatomra nem volt sem alkalmam, sem lehetőségem, hogy fölkeressem Gyóni Géza sírját Krasnojarszkban. Norilszk melletti Kajerkan táborban (ez tunguz szó, égő követ jelent, címe: 2. l/o Gor. Lag) hat esztendőt töltöttem, nagyrészt a szancsasztban (ez ambulatóriumot és néhány ágyas betegszobát jelent) mint segédfelcser és patikus, végül a szénbánya villanyszerelő brigádjába osztottak be. 1954-ben visszavittek Krasnojarszkba (51), innen a Tajset–Bratszk vasútvonal Vihorovka állomására (51), majd 1955-ben a közeli Resoti (51) elosztójába, s onnan egy Szverdlovsk (29) melletti gyűjtőtáborba. Ide már csak magyar állampolgárokat hoztak 1955 őszén. Innen indítottak útnak Magyarország felé.

Útközben Moszkvában két napot ácsorogtunk egy külvárosi pályaudvaron, hol egy magyar–oroszbizottság tiszteletét tette etapunknál. Azt mondták, München elvtárs (az akkori magyar követ) maga jött el, hogy megnézzék ezeket a fasisztákat, ahogyan bennünket elneveztek. Beszédében óva intett bármiféle politizálástól, és biztosított minket, hogy a szabad munkás-paraszt kormány minden vétünköt megbocsátja, ha jól viselkedünk és szorgalmasan építjük a szocializmust, ki-ki a maga szakmájában. Nem egészen úgy történt, ahogyan az elvtárs megígérte, mert közülünk többen Nyíregyházáról egyenesen a jászberényi börtönbe vittek. Nem hiszem, hogy nagyon meglepődött, amint erről értesült.

Moszkvából már kényelmesen kinyújtózva utaztunk a marhavagonban, nyitott ajtókon át nézhettük a vidéket. Láttuk az elhanyagolt kolhozokat, rozzant lakóházakat, néhol a berozsdásodott nyugati gyárberendezéseket, gépeket. Csap állomásán két napig várakoztunk, ezalatt a vagon berendezését, az edényeket, kiskályhát, a maradék ennivalónkat kiosztottuk a vonat köré sereglett ottani magyar lakosoknak. Azután a magyar őrség átvett minket, az ajtókat bezárták, géppisztolyos őrök vigyáztak ránk minden vagonban. Talán attól féltek, hogy valaki vissza akar térni a gulagba. Nagy megdöbbenést, elkeseredést váltott ki ez a bánásmód közöttünk. Íme, hazaértünk. Rákosi így várt minket. Még tíz napig tartottak a nyíregyházi kaszárnyában, míg 1955. november 25-én hazatérhettem Budapestre szüleimhez, kik már vártak, mert Nyíregyházáról tudtam őket értesíteni.

1955. november 25-éig összesen 27 000 km-t tettem meg (ezt utólag mértem meg a térképeken), bizony nem jószántamból, de teljesen ingyen, útlevél nélkül. Egy olyan életiskola praktikumában volt részem, mit a világ egyetlen egyetemén sem kaphattam volna meg.

A BŰNÖZŐ ALVILÁG. Mivel a lágerekben töltött éveim nagy részében a bűnöző rabtársaimtól szenvedtem legtöbbit, ezért emlékeimben is méltó helyre kerülnek. Sztálin pokoli ravaszsága a banditákat is fölhasználta a nemkívánatos elemek, a politikai elítéltek fizikai likvidálására (ez kedvelt szakkifejezés a kommunista zsargonban). Ez olcsóbb volt, mint a gáz és az égetőkemence, hiszen Sztálin takarékosabban gazdálkodott, mint Hitler. Kezdetől fogva a kommunista rendszer megbízható társa, kiszolgálója és eszköze volt az elítélt bűnöző alvilág, melynek mindennapi terrorja a rabok szenvedésének nagy részét okozta, és közvetve vagy közvetlenül a halálos áldozatok számát növelte. Az elméletben olyan nemesen hangzó humanista elv, a halálbüntetés eltörlése 1947-ben, a szovjet valóságban végzetes következménnyel járt, mert az életben maradt többszörös gyilkosok a táborkban tovább gyilkolhattak, hiszen büntetésüket csak pár évvel toldották meg. Rabtársaik életének bére még olcsóbb lett. Például egyik ismerős blatnoj z/k társam 125 évet szedett össze, maga sem tudja, hány gyilkosságért.

Az első komoly leckét a lemergi pereszilkán kaptam tőlük. Kiszállásunk után gyalog kergettek át a városon a pereszilkába. A régi k. u. k. kaszárnya hatalmas, berendezés nélküli termeiben összezsúfolt etap csoportjai kedvezően igyekeztek elhelyezkedni a padlón, a sarokban vagy a fal mentén, hogy legalább az egyik oldaluk biztos legyen. Mi, magyarok is a fal mellett bújtunk össze, körülöttünk frissen elhurcolt zapodnyikok, nyugat-ukrán parasztok kuporogtak bizalmatlanul pislogva zsákjaik tetején. Voltunk talán kétszázan a teremben. Nem kellett soká várni, a csajka leves után, amihez az elemózsiás zsákokat kibontották, ismét nyílt az ajtó, és az őr beengedett négy vagy öt zsványt. Ezek otthoniasan körülnéztek, kiválasztották a legjobb zsákmányt ígérő néhány áldozatot, ketten odamentek, és erőszakkal elvették a csizmáját, bekecsét, szalonnát, kolbászt, ami a legjobb volt. A szerencsétlen áldozat próbált védekezni, üvöltött, rúgott, kapálózott, mire még alaposan meg is verték, rugdosták. A többiek meg sem mertek moccanni, csendben nézték a rablást, nem segítettek senki. Látszott, annak örülnek, hogy nem ők kerültek sorra. A rablók kopogtak az ajtón és kimentek. A régebbi rabok mondták el, hogy ezek a banditák az őrséggel játszanak együtt, piacon árulják a zsákmányt. A nyelvet akkor még nem bírtam, tört németséggel tudakoltam, hogy miért ült mindenki a maga motyóján, miért nem segített a kárvallottnak. Igen, mert mindenki a magát féltette, hiszen verekedés közben a szomszédja ellophatta volna az otthagyt holmit. Évekkel később, midőn az európai nemzetközi viszonyt néztem, gyakran ez a jelenet jutott eszembe. Így ment ez nap nap után, míg egy csoport lett legény érkezett, közöttük néhány volt SS-katona. Ezek nem cicáztak a rablókkal, kettő ott maradt a csomagoknál, a többi pedig megverte a támadókat, egyiknek a karját is eltörték. Mindegyiknek minden holmija megmaradt. Minket, magyarokat nem bántottak, hiszen semmi jó holmink nem volt már. Nem tudom, mi történt később, mert etappal elszállítottak.

A szovjet bűnözők, a főnököktől kezdve, kiket blatnoj, urki, törvényes rabló és még sok más név alatt emlegetnek, egészen az egyszerű spanáig, azaz csirkefogó közemberig, a börtönt és a tábort tartja otthonának, szülőanyjának, a szabadlábbon eltöltött időt pedig újabb bűncselekményre felhasználható változatnak. Szerintük a társadalom dolgozó, értéktermelő része csak azért

van, hogy őket kiszolgálja, hogy legyen mit és kitől lopni, rabolni. Ezek azért kényszerülnek dolgozni, mert bárgyúk, ostobák, mert nem elég bátrak, ügyesek, hogy bűnözők legyenek. Makarenko *Az új ember kovácsa* című művében megtaláljuk ennek a mentalitásnak pontos leírását a betörő suhancok és a varjaknak csúfolt békés polgárok viszonyának ismertetésében.

Egy másik jellegzetes vonása a szovjet alvilágnak, hogy csak a jelenben él és gondolkodik, a múltat történelmi kalandok, híres személyiségek felsorolásában látja, a jövőre egyáltalán nem gondol. Gyakran hallottam a mondókát: „Dögölj meg, te máma, én majd holnap.” Tehát az a fontos, hogy ma életben maradjon. Így gondolkozik az átlag z/k, így Szolzsenyicin Ivan Gyeniszovicsa is, bár ő nem volt bandita.

A világ többi, rablásból élő csoportjainál megfigyelt szigorú hierarchikus szervezet, a kialakult hagyományok, törvények tisztelete, a szovjet szervezett bűnözőkre is érvényes. Mint elbeszélésekből hallottam, ez már a cári világban is létezett, bár lényegesen kisebb mértékben. Mint tipikus parazita, a szovjet bűnöző is csak magának él, a közösség érdekeit csak csoportjára tartja érvényesnek, a társadalom res publica fogalmát alig ismeri, sőt egyenesen tagadja.

Még 1945 nyarán az olasz maffia és néhány amerikai gengsztercsoport személyesen meg akart ismerkedni a szovjet „kollégákkal”, ezért egy nemzetközi találkozózt szerveztek Németországban, a szovjet zónában. Cél a közös érdek volt: hogy területi fölosztással elkerüljék az esetleges egymás közötti harcokat. Szovjet részről néhány kiküldött vett részt a találkozón, de csalódottan, megegyezés nélkül tértek vissza. Erről egy volt résztvevő számolt be. Erről a találkozóról írt M. Djomin is, de ő a színhelyet Lvovba tette, ami valószínűbb is, könyvét Svájcban olvastam.

Sztálin parancsára a vörös haderő egyik hadseregében Rakaszovszkij vezérelte alatt csak ideiglenes amnesztiát kapott z/k-k, bűnözők szolgáltak. A háború után ezek mind visszakérültek a szögesdrót mögé, de blatnoj társaik nem fogadták be őket, mert a hatalomnak szolgáltak, így törvényszegők, szukák lettek. A két csoport véres irtóháborút vívott egymás ellen, ha egy táborba kerültek. Ezt a táborok vezetősége gyakran ki is használta saját érdekében. A blatnojok egyik közös vonásának lehet tekinteni a művészet minden ága iránti gyermekes érdeklődésüket, különösen a kalandos történeteket, rémregényeket kedvelték. A nem dolgozó blatnojok napja egyhangú, vagy kártyázással vagy álmaik részletes elbeszélésével igyekeztek eltölteni, de ha akadt egy mesélő, annál szívesebben hallgatták. Ezt az alkalmat kihasználtam én is. *Monte Christo grófja*, *A nyomorultak*, *A kincses sziget*, Jókai kalandos regényei kissé véresebb formában előadott, nem egészen hű szövegű elbeszélése sok adag kásával, kenyérral csillapította éhségemet. Az alvilág *Jesznyin-tisztelete* is ide tartozik.

A bűnöző alvilág kegyetlensége, az emberi élet semmibe vétele határt nem ismert. A norilszki központ Kollargon nevű altáborában a blatnojok a szó szoros értelmében megfeszítettek egy pópát, nem tudom, miért. A fogolytársuk vagy őreik életét kártyán eljátszó meg is ölte a mit sem sejtő áldozatot. Mivel a halálbüntetést 1947-ben eltörölték, kapott még néhány évet a gyilkosságért. Ezt tudva gyakran maga jelentkezett az őrsnél a véres kést mutatva a tett után. Saját testüket sem kímélték. Volt, aki fekete cérnával varrta be a száját, így bizonyítva, hogy a kihallgatáson nem árulta el társait. Máskor egy etapra

kijelölt csoport letolt nadrággal ült sorban a priccsen, mert herezacskójukat odaszögezték a deszkához. Honnan szereztek szögeket, nem tudom. Olyan veszélyes vidékre irányított etapot, mint Novaja Zemlja, orvosi aktirovkával lehetett kijátszani: például szifiliszutánzattal. Ennek receptje egyszerű: cigarettával másod-, harmadfokú égési sebet varázsoltak a péniszükre, melyet laboratóriumi vizsgálat nélkül nem lehetett megkülönböztetni a valódi infekciótól. Egy jódfolt a lapockán tökéletes tuberkolotikus árnyékot mutatott a röntgenképen, ha ugyan volt röntgenkészülék. A tapasztalt urkik fogásainak egyik jól bevált módja a személycsere. Ez úgy történik, hogy etap előtt az urki rávesz egy kisbüntetésűt, esetleg olyat, aki kártyán vesztett, hogy mondja el személyi adatait, paragrafusait, ítéletének részleteit, ugyanezt teszi az urki is. Amikor az etap tisztje kiszólítja az urkít, akkor a kis büntetésű jelentkezik az urki helyett. Ugyanígy történik fordítva is. Nagyon sok idő múltán veszi észre a MGB a cserét, ha ugyan észreveszi. Úgy hallottam, hogy a bűnöző alvilág itt leírt jellemzői az egész Szovjetunió területén lényegükben hasonlóak.

A TÁBORI HÉTKÖZNAPOK. A Szolzsenyicin és Salamov által mesterien bemutatott hétköznapi élet a táborban az én emlékeimben is ilyen sanyarúan irreális, embertelen és megalázó nyomot hagyott. Ivan Gyeniszovics viselkedése, hangulata, fogolytársaihoz való viszonya, a létfontosságú tábori tényezők felsorolása, sorrendbe vétele, a fokozatok megindoklása, a tábor minden porcikájából áradó embertelen hidegsége ugyanolyan volt, mint amit én Kajerkanban tapasztaltam. Svájcban Szolzsenyicin könyvét olvasva azonnal „otthon” éreztem magam, jól ismert környezetbe jutottam.

Amint az életszínvonal emelkedett – úgy az ötvenes évek elejétől, mikor már jutott erőnk a szabad gondolkozás luxusára –, akkor jöttek elő az addig kihaltak hiitt magasabb rendű gondolatok, kérdések, igények. Akkor már reggel a vagonetka deszkáján fölébredve nemcsak arról sóhajtoztam, hogy garbuskát kapok-e, mint ezt egy versikébe formálta valaki, mondván: „Egész éjszaka nem aludtam, csak a garbuskát (téglá formájú kenyér sarka) vártam. Szájba vágvlak kenyérosztó, mert csak a közepéből adtál.” Az orosz eredetiben a férfi nemi szervek adják meg a hangsúlyt:

*Всю ночь не спал
Гарбушку ждал
Твой рот ... бал
Серётки дал*

Már nem voltunk olyan éhesek, más igényeink is támadtak. Az elsődleges szükségletek kielégítése után előjöttek lelkünk rejtett sarkából a kízó kérdések. Mikor mehetünk haza, ugyan hazamehetünk-e valaha? Miért engem büntet az Isten? Miért én kerültem ide? Miben vétkeztem? Mi van odahaza? Élnek-e szüleim, családom tagjai? Kérdések, melyekre válasz nincs, de békében sem hagynak. Azután a megszokott napi gondok kerültek sorra. Mit is akartam a sztalovájában a reggeli közben elintézni? Kivel kell beszélni, mert a baslikom (kaukázusi fej-vállvédő a purga ellen) elszakadt? És még sok apróság, másutt jelentéktelen, de itt jelentős. A brigadéros nagyon szigorúan nézett rám, talán

csak nincs valami baja velem? A bányában mondta azután meg, hogy a kum (oper polnomocsnik) érdeklődött utánam, ő megnyugtatta, de most szeretné tudni, hogy valóban minden rendben van-e nálam.

Mire a bányába kerültem, már tapasztalt z/k voltam. A tábori rendet ismerem, elég jól megtanultam oroszul; persze a nyelvtanban bukdácsoltam még. Itt latin nyelvtudásomnak nagy hasznát vettem, jöllehet a gimnáziumban nem szerettem. Bárhol találkoztam művelt orosz nyelvű fogolytárssal, mindig megkértem, hogy segítsen a latin kaptafa szerint az orosz nyelvtant összeállítani. Sokan segítettek. Persze ezeket a papírdarabkákra írt följegyzéseket a ceruzával együtt minden etapnál, minden smonnál (testi motozás) elvették; de én sem hagytam magam, megírtam az új, javított kiadást, ahogy lehetett. Úgy kilenc-tíz kiadást ért meg a nyelvtanom. Kajerkanban nagy szerencsém volt, megismerkedtem egy leningrádi orosz nyelvszakos gimnáziumi tanárral, aki örült, hogy taníthat valakit, aki Lermontovot ismeri és tiszteli. Hát még én mennyire örültem!

Tábori életem első napjaiban rájöttem arra, hogy itt a közönséges munkán nem sokáig maradhatok életben, valahol ügyeskedni kell, leginkább az egészségügyi helyeken, így léptem elő a kórházban lázmérőzéstől med. bratig, majd segédfelcserig. Eleinte a kajerkani bányában vöröskeresztes táskával a vállamon mozgó segélyhelyet láttam el, apróbb sérüléseket kötöztem be, törések, zúzódások elsősegélyével foglalkoztam, majd a tábor szancsasztjában kaptam beosztást.

Megérkezésünkkor Kajerkan táborából a katorgásokat elvitték a szomszédos Kollargonba, a tábort kezdték kiépíteni a nagy létszámú etapunk számára. Emlékezetemben megmaradt a barakok helye, fölhasználása, Budapesten füzetbe rajzoltam a vázlatot.

A sablonos lakóbarakkok egyszerűen, de igen célszerűen voltak berendezve. A földszintes faépület közepén széles keresztfolyosóból négy ötvenszemélyes terem nyílt, bennük mindkét oldalon négyszemélyes, emeletes „vagonetka”, a terem közepén izzásig fűtött vaskályha ontotta a meleget pár méteres közelben. Szenet hordtunk a bányából eleget. Az évek során még asztalok és padok is kerültek a kályha mellé. A bejárati folyosón álltak az ügyes megoldású mosdóállványok, melyek függőleges beosztású szelepjeiből mosdás közben kézemelésre folyt a víz. Ilyeneket láttam bádogból vagy fából készítve. A barakkok ellátását, rendben tartását dnyivalnyikok végezték, legtöbbször munkaképtelenek vagy invalidusok a negyedik kategóriából.

Külön épületben volt a konyha ebédlővel, a pékség kenyérosztóval, gőzfürdő mosodával, a parancsnoki épület, benne az irodákkal, az orvosi rendelő néhány ágyas kórházzal (szancsaszt), a kultúrház, (KVCS), benne gyűlés- és előadóterem, a személyes holmik megőrzője (kapyorka), a rabok számával egyre növekvő közös latrina, ez hosszú sorban kerek nyílások a deszkában egy gödör fölött; és az őrség épülete átjáróval, mellette a nagykapu. Mindez körülvéve a hírhedt halálzónával többsoros szögesdrót kerítés között, őrtornyokkal, pazarul megvilágítva.

A bánya három váltásban dolgozott, a külső építkezés egyben, sürgős munka esetén kettőben, hiszen a 24 órás napsütés fényét ki lehetett használni. Ez a munkabeosztás lehetővé tette a konyha és az étterem előnyös kihasználását, így a másutt megszokott többórás torlódás, várakozás itt az ötvenes

évek elején megszűnt. A negyvenes évek verekedésig fajuló tolakodása az étkezés kiosztásánál csak rossz emlék maradt. A barakkokból brigádonként hívták a sorra kerülőket; persze itt is a brigadéros ügyessége határozta meg a sorrendet. A napi adag kenyeret minden brigád beosztottja maga hozta el a kenyérvágótól. A pridurkiknak csúfolt kivételes személyek, mint a munkavezetők, pro-rabok, blatnojok csicskásai, külön mentek az ételkiosztóhoz a protekciós adagért. Mivel kalligrafikus írásom már ismert volt, gyakran hívtak el a konyhába is feliratokat, plakátokat készíteni, fizetésül külön adag kását kaptam. Néha a blatnojok is enyhítették éhségemet, mert a tetoválásomhoz rajzoltam nekik mintákat, mindenféle szimbólumot. Sajnos akkor még nem ismertem Baldajev kítűnő munkáját, melyben a bűnöző alvilág tetoválásait mutatja be és a képek jelentését magyarázza. Másik mellékkeresetemet a levélírás hozta. Sok egyszerűbb ember nem tudott rendesen írni, különösen a zapodnyikok, a nyugat-ukrán parasztok, kiket a banderovcikkal való érintkezéssel vádoltak és ítélték el 25 évre, ezeknek írtam én az íródeákja. Külön honorárium ellenében még ki is díszítettem a levelet virágokkal, magyar népművészeti ornamentikával. Gondolom, csodálkoztak a címzetek egy karcagi szűrminta láttán a levél végén. Persze itt is természetben kaptam meg a munkadíjamat, kenyér, kása vagy fokhagyma, ritkán szalonna képében.

Évek múltán lassanként civilizálódott, kikupálódott az ITL, a javító munkatábor, vulgo láger. Megnyílt a KVCS, a kultúrház, könyvtár Lenin és Sztálin műveivel és az őket meg a rendszert dicsőítőkével, megalakult a zenekar, ide jutott be barátom, Pregitzer Ernő mint hegedűs, innen közvetítették tűzoltónak, majd fémesztergályosnak, ami az életben maradáshoz jelentette a kétkezi munkával szemben. Filmeket mutattak be, még önképzőköri előadásokat is tartottak a sok propaganda, élmunkás és üzemi gyűlés mellett. Ide is gyakran festettem föliratokat, plakátokat. Egy akkori szovjet dokumentumfilmen Norilszk városának és a kombinátjának építésén dolgozó önkéntes komszolbrigádokat mutattak be. Elnyomott nevetéssel és dühvel ismertük fel az új ruhába öltöztetett ifjakban rabtársainkat, kik merev arccal mozogtak, remélve, hogy hamarosan megkapják a megígért jutalomadagot. Egyszer a többi között egy magyar filmet is játszottak, a címére már nem emlékezem. Persze a táborban raboskodó többi öt magyarral együtt – Kárpátaljáról is voltak – legalább háromszor megnéztük, és nagyon csodálkoztunk a boltok számunkra ismeretlen föliratain. Néha magyar újságot is kaptunk, ebben is sok idegen kifejezést találtunk, a kommunista zsargon szavait. Lengyel társainkkal beszélgetve megtudtuk, hogy nekik is ez a problémájuk. Megoldásul ajánlották, hogy fordítsuk le oroszra szó szerint a cikkeket, akkor megértjük. Így is lett.

Itt a táborban győződtem meg arról, hogy a Szovjetunió ilyenfajta tevékenységét legjobban merész fantáziával a bélyeggyűjtőéhez lehet hasonlítani, avval a különbséggel, hogy bélyegek helyett élő embereket szedett össze, mindenhol, ahová betette a lábát, ha csak rövid időre is. Találkoztam itt spanyollal, akit a polgárháború idején, gyermekkorában hoztak el (mellesleg a spanyol nemzeti bank aranykincsével együtt). Spanyolul már nem tudott. Itt „üdült” a perzsa sah unokaöccse, akit a Moszadek-rebélió idején raboltak el a szovjet segélycsapatok. Őt az ötvenes évek elején egy moszkvai küldöttség vitte el Kajerkanból, nem tudom, hová. Találkoztam a szövetséges Egyesült Államok

matrózaival, kiket Murmanszkban fogtak el valamilyen csapszéki verekedés alkalmával. Finn határőröket is sikerült néha elrabolni. Hogy a szovjet Távol-Kelet is képviselve legyen, voltak itt japán és koreai halászok, kik az újonnan elfoglalt tengerrészen jutottak a szovjet hálóba. Az elfogott japán katonák közül tömegesen kötöttek ki végül is a táborokban. Társaik voltak a habarovszki kozákok, kik még a húszas években is a Bajkál-tóig kalandoztak némi marháért, lóért, és a szovjet hadüzenet előtt nem menekültek el idejében. Ugyanonnan néhány kínai, koreai, mandzsu is került a szovjet bélyeggyűjteménybe. Természetesen képviselve voltak a frontokon szembenálló csapatok foglyai közül az elítélt katonák. Német, olasz, lengyel, szlovák, cseh, magyar, román szót lehetett hallani a táborban, valamint Nyugat-Ukrajnából és a balti államokból elhurcolt és elítélt polgári lakosság ukrán, észt, lett, litván nyelvét.

Az olaszoktól tudtam meg, miért neveznek mindenkit fasisztának. Valószínűleg Szuszlov volt az, akinek föltűnt, hogy a két kifejezés, nacionálszocialista és orosz szocialista, hasonlít, könnyen összetéveszthető, ezért kellett a világ közvéleményébe belevésni, hogy a náci az fasiszta. Togliatti hiába tiltakozott. Több ismert személlyel is találkoztam, beszélgettem. Néhány „öreg” bolsevista az 1919-es magyar kommün éveiből is itt üdült, annak örültek, hogy őket nem végezték ki, mint Kun Bélát. Szerintük Marx ideái megváltották volna a világot, de Sztálin elárulta az igaz eszmét, ő tette tönkre a mozgalmat. Érdekes, hogy itt Svájcban a szalonkommunisták ugyanezt hajtogatják: nem az eszme a hibás, hanem a kivitelezése. Találkoztam régi szovjet párttagokkal is, mellettük állt vöröskatonával, kit a fogságban náci agitátornak képezett ki Goebbsel tanfolyama. Nagy érdeklődéssel hallgattam vitájukat. Hitler személyes sofőrje is mellettünk kanalazta a híg káposztalevest. Derék kozákokkal beszélgettem, kik a németek oldalán harcoltak a Vlaszov-hadseregben, szabadságukat a Wehrmachtól várták, de családotul az álnok angolok csapdájába estek. Őket Ausztriában átadták a Vörös Hadseregnek. Egy kedves bécsi zsidó fogorvos házaspár az Anschluss elől a szovjeteknél keresett menedéket, de mint spion a lágerben kötött ki. Mi meg Norilszkban hagytuk őket

A szovjetek bélyeggyűjteménye végtelenül változatos volt. Lehetőséget nyílt megismernedni német, osztrák, balti orvosokkal, mérnökökkel, több litván, lett, észt fiatallal barátságot kötöttem. Pihlak Arnóval ma is tartjuk a szoros baráti kapcsolatot. A lengyelek legtöbbször már idősebbek voltak, nem illett a korukhoz. A művelt oroszok is más korosztályhoz tartoztak, tőlük inkább nyelvet, irodalmat tanultam. Üzbég barátaim a szovjet világ előtti és a mostani életről, szokásokról számoltak be, az uszuri kozákok, koreaiak, japánok, mandzsuk, kínaiak a sajátjukról. Érdekes, hogy Lev Nyikolajevics Gumilov polihisztor is hasonló tapasztalatról számol be: valamelyik táborban találkozott egy tudós mongol lámával, és a körülmények megengedték, hogy kimerítő eszmecserét folytassanak. Szerinte mint szabad szovjet polgárnak, a Leningrádi Egyetem tanárának, sohasem engedték volna meg, hogy egy klerikális elhajló buddhistaival szakmai beszélgetésbe merüljön.

Különösen tragikus eset Nussbaum László budapesti zsidó orvos története, ki a saját bőrén tapasztalta mindkét terror, a náci KZ és a gulag borzalmát. Őt a nyilasok elvitték, de Mauthausenben életben maradt, és 1945 nyarán egy csoportban, minden jóval ellátva, vonaton indult haza Budapestre. Győrben

megállt a vonat, a vagonban elfogyott a víz, Laci mint segítőkész ifjú kiszállt néhány termoszzsal a kezében, elindult vízért.

Igen ám, de a győri állomást teljesen szétbombázták, víz az épületben sehol. Valamelyik környező ház kútja működött, Laci boldogan, teli termoszzokkal tért volna vissza, de közben egy másik vonat futott be eléje. Mit sem gyanítva bújt át az egyik vagon alatt, hogy elérje a saját vonatját. Amint kidugta fejét a vagon alól, ráordított egy davajgitáros szovjet katona, elkapta a gallérját, és bedugta a vagonba, ami véletlenül foglyokat szállított Szibériába. Velünk együtt tért haza 1955 novemberében. Viccelődött, hogy átszállt Győrben. Nagyon jó orvos volt, mindenki szerette és tisztelte, mert segített mindenkin. Vele történt meg, hogy etappal érkezett a táborba, hol őket ellenőrzésre külön karanténba zárták. A táborlakók körben álldogáltak, keresve, van-e ismerős az újak között. Laci magyarul kiáltott: „Van-e itt magyar?” „Igen”, jött a válasz. „Akkor fogja a csomagomat!” Így is történt, a csomagja elkerülte a motozást, Laci sértetlenül visszakapta holmiját az ismeretlen földtől.

Nussbaum másik ügye nem végződött ilyen jól. Egyszer a kum (politikai tiszt) hívatta és barátságosan hosszan elbeszélgetett vele: hogyan érzi magát, meg van-e elégedve orvosi munkájával, munkatársaival, milyen távolabbi terve van? Több hasonló kérdésre kellett válaszolnia és egy többoldalas űrlapot aláírnia. Akárhogy törtük a fejünket, nem tudtuk kiokoskodni, mit jelent ez az egész, jót nem, az biztos. 1955-ben, hazautazásunk előtt egy kerülő úton érkezett levél világosított föl bennünket. A Nussbaum család egyik tagja diplomata volt a moszkvai magyar követségen, ő nyomozta ki Laci címét, és beadott egy repatriációs kérvényt, ez jutott el hivatalos úton a kumhoz. Válasz: Nussbaum László orvos jól érzi magát a Szovjetunióban, és önként szeretne tovább itt maradni. Erről értesítették a családját. Még jó, hogy nem így történt, hanem velünk jött haza.

Az MGB könyörtelen terrorját csak a banderovci, Stepan Bandera ukrán felkelői tudták részben kijátszani. A karakandai felkelés véres leverése után az ottani táborok több ezer lakóját szétszórták Szibéria többi táborába. Hozzánk is jutott néhány tucat, kik az első hónapok csöndes tájékozódása után kezdtek meg működésüket. Mint jó munkások mindenütt megnyerték a vezetőség és brigádtársaik bizalmát. Mindenki akkor lepődött meg, amikor egymás után meggyilkolták a besúgóknak gyanítottakat, de a tetteseket nem sikerült megfogni, ami a kumot teljesen zavarba hozta. Nem tudom, hogyan jelentette az eseményeket feletteseinek. Ez a csoport összetartott, egymást mindenben segítették, a sértéseket rögtön megbosszulták. Később őket is szétszórta a vezetőség az MGB jól bevált szokása szerint.

Norilszk roppant gazdag szén-, réz-, színes- és ritkafémhányai látták el a szovjet ipart már a háború alatt is. A táborban, sajnos, csak keveset tudtam meg erről az ásványkincsről, néhány művelt lengyel mérnök említette meg mellesleg, mert ezeket az ismereteket mint államtitkot kezelték, az egész vidék zárt terület volt. Svájcban találtam részletes adatokat a szakirodalomban Tajmir geológiai fölfedezéséről, Norilszk város építéséről, a kiterjedt kombinát fejlődéséről. Ez annál is érdekesebb volt számomra, mert Budapesten érettségiző diákként megnyertem az országos tanulmányi versenyt geográfiából, mivel én

a Tunguz-medence ásványkincseiről is be tudtam számolni. Nem gondoltam akkor, hogy alkalmam kerül majd ezt a gazdagságot saját kezemmel megfogni, a tízméteres szénrétegben kivájt „lávában” (sok köbméteres üreg) a zsírosan csillogó kőszén minőségét csodálni.

1948 őszén, mikor odakerültem, nagyrészt kézi erővel folyt a kitermelés. A Schmidt-hegy lábánál volt a bejárat a vízszintesen futó vajatokba, melyek végén robbantották a szenet, ezt a következő váltás lapátolta a csillékbe, kedves mokány lovak húzták azután a vasútig. Az új etapok kontingensének volt a feladata kiépíteni a berakodókat és gépesíteni a termelést. Mivel a Jenyiszej csak néhány nyári hónapban volt hajózható, ez is változhatott az időjárás szélségeitől, az utánpótlást nagyon pontosan kellett kiszámítani, beosztani, ami nem mindig sikerült a terv szerint. Rögtönözni lehetett.

A szénbánya számomra egy külön világot jelentett. A kezdeti nehézségek, szenvedések, a szokatlan munka kínjai után, mikor már elég erőre kaptam és beleszoktam a váltások gyakorlatába mint villanyszerelő, szabadabban mozoghattam, lassanként előjöttek ifjúkori olvasmányaim alakjai Verne, Zola, Jókai regényeiből. Elképzelttem, hogyan repült a bagoly égő kanóccal karmában a hatalmas barlangban, hogy fölgyűjtsa a bányagázt; milyen lehetett az élet a skót bányavárosban a föld alatt, állandó sötétben, csak villany mellett; mit érezhettek a vajatban rekedt francia bányászok utolsó óráikban víz és élelem nélkül; mit tehetett a mérnök a föld alatti bányatűz infernójával szembesülve. Egyszer kipróbáltam a teljes egyedüllétet: bementem egy félreeső lávába, kioltottam a lámpámat – ez tilos volt –, és vártam, hallgatóztam, figyeltem nyugodtan, félelem nélkül. Kis idő múlva olyan meditációféle fogott el, és éreztem, hogy átölelt az Isten. Csodálatosan megnyugtató érzés volt, de nem ismétellem meg máskor.

A jól végzett munka sikeres befejezése, akármilyen nehéz és keserves is volt, örömet szerzett. Többnapos munkával tudtam bekötni a nagy teljesítményű csörlő villanymotorját. Végre kész volt és bekapcsoltam. A behemót nagy holt anyagba életerő szállt, megindult, és az emberi tehetség bizonyítékaként elvégezte sok tucatnyi rab vért izzasztó munkáját. Álltam, néztem és örültem, jóllehet a ruhámon a 0–159-es számot hordtam.

A bányában az állandó fagy hőmérséklete uralkodott, ez lényegesen kellemebb volt, mint a felszíni szeles időjárás. A szénberakók, több száz tonnás tárolók építéséhez is mint villanyszerelő kerültem. A szovjet mérnökök radikális módszerrel oldották meg a betonépítkezés problémáját a sarkvidéken: villanyárammal melegítették fel a folyékony betont kellő hőmérsékletre a megszilárdulásig. Az armatúrával ellátott formákba öntötték a betonkeveréket, vibrátorral homogenizálták, majd kellő hosszúságú elektródokkal látták el, és csupasz rézdróttal kötötték rá egy százhusz voltos áramot adó transzformátorra. Egy táblán kellett megnézni, hogy milyen külső hőmérséklet mellett mennyi ideig és milyen melegen kellett várni a beton szilárdulására, kötésére. Az elektródok ott maradtak a betonban, a rézdrótokat újra föl lehetett használni, ha el nem lopták. Ezzel a villanyos játékkal foglalkoztam többször is néhány hétig. Messziről nézve furcsán, kísértetiesen hatott a sötétben szikrázó kisülés az elektródok végén, ahogy a szél fújta a szikrákat.

Villanyszerelői pályám egyik csúcspontját értem el a magasfeszültségű – 380 voltos – légvezetés építésekor a tundrán át. A faoszlopok már álltak, brigádunk

földadata volt a rézhuzal fölhúzása, szigetelőcsigákra erősítve. Egész nap mászóvason, biztosítóövvel kellett az öt-nyolc méteres oszlopon föl- és lemászni. Az oszlopok csúcsa súlyunk alatt erősen ingadozott, ehhez hozzá kellett szokni, míg biztonságban érezte magát az ember. Bennem ez az érzés sokáig megmaradt, éjszakánként ingott, mozgott velem az ágy, de nem nyugtalankodtam, inkább élveztem a hintázást. Az örökös fagy vidékének egyik villanyos különlegessége az úgynevezett lépési feszültség (sagovoje naprapsényie). Ez akkor keletkezik, ha egy feszültség alatti vezeték a hóba esik, valaki nem egészen száraz válínkiben odamegy a rádiusz irányában. Ilyenkor a fagyott hó ellenállása nagyobb, mint a két nedves válínké, az áram az ember lábán át folyik, enyhe ütést okozva.

A szabadulás előtt álló rabok és a kis büntetésűek engedélyt kaptak, hogy táboron kívüli munkájukat ór nélkül végezzék. Ezek voltak a konvoj nélküliek, kiken keresztül némi kapcsolatot tarthattunk a külvilággal, más híreket is hallhattunk, nem csupán az állandóan bekapcsolt hangszórók propagandáját. Megtudtuk, ha nem is pontosan és kimerítően, hogy a szabadok élete sem fenékiig tejföl, az ellátási bizonytalanságok őket is érintették, a magas fizetésért sok mindentről, kényelemtől, szórakozásról kellett lemondaniuk. Személyes torzsalkodásokról, irigységről és apróbb kis eseményekről is szólt a beszámoló, például egy külföldi film bemutatása után az egyik major felesége azért duzogott, mert látta, hogy a filmben szereplő tiszt udvariasan segített feleségének a kabátját fölvenni. „Te pedig, Szása, velem ilyet soha sem tettél” – vetette férje szemére. Mire a férj kiharcolta feleségét az előszobába a tükör elé, és egymás után tízszer föladta és lesegítette bundáját. No, ez a gyakorlat három hónapra elegendő, vigasztalta ámuldozó feleségét.

A szabadon járók egy kis üzleti ügyeskedéssel meg tudták szaporítani pénzüket a szabadulásig. Közöttünk sok szakember, mesterember volt, kik napi munkájuk mellett saját zsebükre is tudtak dolgozni. Különösen a szabók, cipészek, finommechanikusok éltek ezzel a lehetőséggel. Az áruforgalmat a szabadon járók bonyolították le. Ahogy a bánya gépesítése fejlődött, vele a műhelyek felszerelése, úgy virult a feketézés. Rozsdamentes acélból evőeszköz, zsebkészült, ebonitból pipa, szipka, dísz tárgy. A bányában talált mamutcsontból a legcifrább dísz tárgyat lehetett faragni. A villanszerelő-brigád egyik tagja Zsenyka órásmester volt, azért tették hozzánk, hogy a légvezetőségnek dolgozzon, természetesen feketén, norma nélkül. Bent, a vajatokban volt a brigád műhelye, ott működött ő is. Először szerszámokat készített magának, majd gyűrűket csinált rézből és gombokat. Később én is beálltam mellé, engem, a fasisztát megtűrt, mert tudta, hogy nem lehetek a konkurens. Együtt gyártottunk ebonitból, ez az elosztótábla anyaga, 3 cm vastag tábla vagy 8 cm átmérőjű méteres rúd, cigarettaszipkát, színes gyűrűkkel. Nagy sikere lévén még szakállas ördögfej is faragtunk hozzá. A luxusdarabokat mamutcsontokkal is földíszítettük. Csúcsteljesítményként töltőtollat is készítettünk ebonitból és mamutcsontból esztergályozva. Tömlőnek az orvosi csepegtető gumiját használtuk föl, a tollhegy készítése az én feladatomból volt, rozsdamentes acéllapból reszelve, hasadékát acélvágó ollóval nyitva, tollhegyét visszagörbítve gömbhegyűnek, finomra csiszolva egészen szépen írt. Egy váltás hamar elmúlt, sietni kellett, hogy mindent elrakjunk távozásunk előtt. Az értékesítés Zsenyka feladata volt.

Iskolai végzettségemnek is hasznát vettem, mert brigadérosom, művelt elektromérnök, engem bízott meg az elszámolások, jelentések anyagrendelések, leltárak megírásával. Kis ügyességgel tudtam a brigád teljesítményéhez, így jövedelméhez hozzájárulni, mert ekkor már némi pénzt is kaptunk munkánkért. Itt tűnt fel nekem a szovjet könyvelési rend egyik különlegessége a gépek értékének megállapításában. Egy villanymotor javítása után az értéke nem kevesebb, hanem több lett, mert a javítás árát hozzáadták. Tehát egy többször javított motor értékesebb lett, mint egy új. Sajnos sohasem tudtam kibogozni, hogyan jelentkezik ez a tétel a kimutatásokban, a bányá mérlegében. Másik ilyen furcsaság az aktirovka, ez a kiselejtezett anyagok elszámolását jelenti, ez ad lehetőséget a legmerészebb csalások, lopások fedezésére. (Az orvosi aktirovka az más, az a rabok munkaképességét határozza meg négy csoportba sorolva.)

Az ötvenes évek elején gazdánk, az MGB nagyon megszigorította a táborrendet. Ruhánkon számot kellett viselni, a sapkán, mellen, háton és a jobb combon. Nevem helyett a 0–159-es rab voltam. Az itteniek kevesebb levelet írhattak, kevesebb csomagot kaphattak, a barakkokat éjszakára bezárták. Több más szigorító intézkedéssel együtt ez váltotta ki a hírhedett véres lágerfölkelést Norilszkban, 1953 tavaszán. A félreeső Kajerkan nem vett részt aktívan a fölkelésben, csak a gyéren szívirgó, nem mindig megbízható hírekből értesültünk az eseményekről. Ezek szerint a városban egy figyelmeztető géppisztolysorozat megölt egy alvó z/k-t a táborban, mire általános zendülés, munkamegtagadás volt a válasz, ez az őrség durva, erőszakos föllépését váltotta ki. A szomszédos táborok tengerészei zászlójelekkel tartották a kapcsolatot egymással. A város lakosságát léggömbökön repített lapokon értesítették a helyzetről. A többszörös erőszakos föllépésnek már sok z/k esett áldozatul, mire a kért moszkvai bizottság megérkezett, de munkára szólító ultimátumának sem volt eredménye, erre fegyverrel ürítették ki a táborokat a volt temető üres helyére, melyet előzőleg körülkerítették. A hirtelen támadt, hatalmas felhőszakadás csak növelte a végsőkig kimerült, kiéhezett, védtelen z/k-k szenvedését. Szukák segítségével itt a koplaló, átázott tömegeből kiválogatták az aktív résztvevőket, és néhányat agyonvertek, a többit máshol állították haditörvényszék elé. A legtöbb áldozat katorgás volt. Kajerkanban a banderisták három karagandai zsulik besúgót megöltek. Minket a vezetőség közvetlen bossúja ért, három napig maradtunk munka nélkül a barakkokban bezárva, majd néhány hét múlva könnyebbítés lepert meg bennünket, eltűntek a számok, a szigorítások, a barakkokat kinyitották, a kulturális élet is föllendült, filmeket hoztak, zene működött. Munkánkért pénzt és zacskót (a büntetés idejének rövidítése) számítottak. Az itteniek több levelet és csomagot kaphattak. Egy év múlva a külföldiek vöröskeresztes csomagjait és leveleit is engedélyezték.

1953 nyarán megmozdult a reménytelennek tűnő tábori lét: a külföldieket megosztották keleti és nyugati csoportra. 1953. június 22-én a külföldieket, köztük 12 magyart a városba vitték, majd július elején hajón Krasznojarszkba. Velük utazott a lázadás alatt kiszabadult barátom, Pregitzer Ernő, kinek büntetése lejárt, de a hatóság egyszerűbb megoldásként hozzácsapta a z/k-csoporthoz. (A többiekkel együtt ő is mint volt hadifogoly kapott magyar igazolványt Nyíregyházán.)

A megszokott életet néha zavarta meg egy hirtelen jött áramszünet, a barakkokban maradtunk, a hangszóró, rádió megnémult, munkára nem hajtottak, sötét lett. Rögtön elindult a suttogó találgatás, a rémhírterjesztés, mi is történhetett? Talán az amerikaiak szálltak partra? Hiszen itt vannak nem meszsze. A józanabbak hiába csitítottak, mert mindenki vágyott a szabadulás után, elhitte, amit szeretett volna. Volt, mikor a központi rádióállomás elnémult, ez hasonló bizonytalanságot, szilaj fantáziaáradatot idézett elő. Hasonló „parása” (rémhírózón) keletkezett Sztálin halálakor is. Meghalt? Megölték? Ki vette át a hatalmat? Harcok a Kremlben? Berija? Mi lesz velünk? Mi lesz a Szovjetunióval? Annál inkább meghökkentünk, mert a kum fegyvertelenül jött be a táborba, és elkezdett beszélgetni velünk, mutatván, milyen jó ember; ugyanígy a táborparancsnok is. Több irodában dolgozó szabad nő keservesen zokogott, nem tudta elképzelni életét a szeretett Atyuska nélkül. Néhány hétig tartott, míg a rend helyreállt. Akkor megjött az amnesztia a közönséges bűnözők számára, csalfa ábrándokat keltve, de a politikaiakra nem vonatkozott,

Amint lehetőség kínálkozott, rögtön megpróbáltam a többi nép fiával megismerkedni, így két üzbéggel, kik emlékeztek az oroszok előtti időkre szüleik, nagyszüleik elbeszéléséből. Akkor még nem volt tolvaj, nem ismerték a lopást, ha a nagyvásárban egyet elkaptak, azt ledobták a minaret csúcsáról. Még a városokban sem ismerték a kapuzárat, lakatot. Ész barátimmal a Kalevipoegről, baltiakkal a szovjet megszállás szörnyűségeiről beszélgettünk, mikor a szovjet katonaság lezárt egy városnegyedet és a lakosokat teherautón a vasútra vitte, csomagolásra egy óra maradt. A széles nagy unióban mindenkinek jutott hely valahol a világ végén. Aki életben maradt, a háború után kereshette családját. Kedves ész barátommal ma is tartjuk a kapcsolatot. Édesapját kivégezték, édesanyját, nővérét és őt háromfelé deportálták, őt Moszkvában ítélték el. A németek nagy része mint hadifogoly került haditörvényszék elé, vagy mert csapata partizánterületre volt beosztva, vagy mert a foglyotábor munkásaként a kolhozból egy krumpelit megevett, egy kalászt hazavitt, esetleg egy spicli besúgta. Nagy meglepetés ért egy koreai csoportnál, mikor véletlenül az iskolában tanult „Should old acquaintance be forget” angol éneket próbáltam dúdolni, mire ők csodálkozva kérdeztek, ugyan honnan ismerem a koreai himnuszt? Én meg azon csodálkoztam, hogy ők fölismerték a dallamot, hiszen nekem semmi zenei tehetségem sincs. Egy habarovszki kozák legény pedig az ottani orosz kolónia életéről számolt be. Elmondta, hogy arrafelé három orvosi lehetőség állt a betegek rendelkezésére: az európai orosz, a kínai vagy a hagyományos mandzsusámán, mindenki válogathatott, kinek mi tetszett. Regénybe illően részletezte a kozák csapatok kalandjait, mikor még a húszas években is a Bajkálig nyargaltak, leginkább harácsolni. Megbarátkoztam egy művelt japán ezredessel a mandzsukói hadseregből, ki már a háború előtt hivatalos kiküldetésben járt Moszkvában, többek között egy munkatábort, egy börtönt is megmutattak a küldöttségnek, mely nagyon csodálkozott a kulturált környezetben. Ezt elmondta a mostani törvényszéken is, mire nevetés volt a válasz: az a propaganda, a mostani élet a valóság. Vele történt meg a jellemző eset: mikor elsők között csomagot kapott Japánból, nagy volt az érdeklődés a tábor vezetősege részéről. Behívták az őrszobába, ott több tiszt figyelte, hogyan nyitotta ki az őt a ládikót. Minden szépen becsomagolt darabot fölvtágtak, a zacskókból

kiöntötték a tartalmát, a konzerveket elkobozták. Mindezt ő némán nézhette, de nem nyúlhatott semmihez. Végül a táborparancsnok megtekintette az asztalra kiterített, összekevert holmit, meglátott még egy színes selyemkendőt, gondolkozott, azután kegyes mosollyal odadobta a többi holmi tetejére. A japán rab udvarias fejhajtással megköszönte a segítséget, belesöpörte a holmit egy magával hozott zsákba, és távozott. A barakkban mutatta meg társainak a kendőn díszes jellekkel írva: „Tokió katonai parancsnoka küldi a hazáért szenvedő hősnek.”

ORVOSI EMLÉKEK. Megfigyeléseimet csak évekkel később értékeltem ki orvosi szempontból, ezek főként a blatnojoknál szerzett adataimra vonatkoznak.

A háború utáni években az egész Szovjetunióban keserves volt az élet; főként a harcok által elpusztított területeken. A táborokban még keservesebb. A nehéz testi munkához nem szokott, kiéhezett foglyok, kiket a többhetes szállítás már megviselt, a bűnözők terrorja még inkább legyöngített, hamarosan az alimentaris disztrófia (éhezési kóros elváltozás) áldozatai lettek. Ennek a végső állapota a habitus angelus, mikor a medence far- és combizomzata nem kifelé domborodik, hanem petyhüdten lóg a csonton. A medencecsont két taraja valóban szárnyakra emlékeztet, ha nem is éppen angyaliakra. Nem tudom, honnan ered ez a meghatározás.

A gulagrendszer gondosan ügyelt a törvényesség látszatának megőrzésére, így a foglyok munkaképességét orvosi vizsgálatról tette függővé (ezt hívták aktírovkának). Az erőnlét négy kategóriáját orvosok állapították meg, mindenféle műszer, mérőeszköz nélkül – még vérnyomásmérővel sem találkoztam –, csak vizuálisan és tapintással. A bőr rugalmassága és a bőr alatti zsírréteg telítettsége volt a döntő, ezért csodálkoztak közülünk sokan, amikor a fenekünket csipkedték. Embertelen látvány és lealázó érzés ez az aktírovka. Ha az időjárás, ritkán, megengedte, a szabadba kitett asztalokon tornyosodtak a vastag papírcsomók, ezek a z/k-k személyes aktái, mögöttük az őrség tisztjei és néhány orvos fehér köpenyben vagy egyenruhában. Tőlük tisztos távolságban a meztelen rabok hosszú sora, ezek közül szólította a politikai tiszt egyenként a sorra következőt. Bennem egy rabszolgaságát megrázó jelenetét idézte föl ez a látvány, néha a vágóhídra hajtott marhákét. Fölöttünk pedig hatalmas plakát hivalkodott: „Legfőbb érték az ember.”

A harctérről élve hazatért sok csonkolt nyomorék munkaképes volt a csonkolás mértéke szerint. A súlyos belgyógyászati betegek a szív-, tüdő- vagy veseelégtelenségben szenvedők már útközben kihullottak, nem érték meg a munkatábori aktírovkát. Az állandó éhezés és fizikai túlterhelés által kiváltott kóros elváltozások fokozatosan, hetek, hónapok alatt lépnek föl. Először a saját szénhidrátokat és zsírokat használja föl a szervezet, majd a fehérjék kerülnek sorra, a belső szervek működése lassanként megáll, hasmenés és duzzadás lép föl, végül a központi idegrendszer mondja föl a szolgálatot. A duzzadás nélküli kóros elváltozás gyorsabban végez áldozatával. Dr. Mengele talán meg tudná mondani, hogy bonctani értelemben mi a halál közvetlen oka. Kezdetben pihezésre, alváásra vágyik az éhségtől gyötört ember, majd érzékei és érzelmei tompulnak el, apátia, közöny veszi uralmába, mozdulatai, reflexei lelassulnak, még

azt is többször meggondolja, hogy jobb vagy bal kezét mozdítsa meg, végül már minden mindegy, csendesen, észrevétlenül hagyja el ezt a világot. A náci koncentrációs haláltáborokban felvett apokaliptikus képek, filmek objektívan mutatják ezt az állapotot. A gulagban több halott volt. Közvetlen a halál előtti szimptomák hiányzanak. Haláltusa nincs. Viszont a halott szomszédjai örülnek, hogy a napi kenyéradagot helyette megehetik.

Kajerkában felcserként a szancsasztba osztottak be. Itt a betegek kezelése és az orvosságok kiosztása mellett a boncolás is a munkámhoz tartozott, ahogy Karéliában megtanultam. Az előírás szerint minden halottat föl kellett boncolni. Az előírás szerint minden halottat föl kellett boncolni. Télen számomra váratlan nehézség támadt: a hullák csontkeményre fagytak. Mit volt mit tennem, a boncterem sarkában álló kemencét jól befűtöttem, a hullákat melléje állítottam, mikor összecsuklottak, akkor nekifogtam a boncolásnak; persze kesztyű nélkül (de formalin volt).

A betegek legnagyobb része idült táplálékhiány okozta kóros elváltozásokban szenvedett, de gyakran akadt más betegség, mint bélhurut, tüdőgyulladás, tbc, vese-, máj- vagy epegyulladás is, vagy egy idült kór heveny föllobbanása. A tbc és ikterus szimptomákat mutató betegeket a központi kórházba küldték. Labor és röntgen nem volt. Sűrűn akadt skorbut és farkasvakság is. A-vitamint oleum jecoris aselli formában kapták a betegek, a tudományosan olyan zengzetesen hangzó név mögött közönséges csukamájolaj bújik. Ez jól szózott kenyérrrel mártogatva nem is olyan rossz. Erősítőként, ritkán, vitaminkeveréket kaptunk bonbon formában. Egyszer nagyobb szállítmány aszkorbinsav (azaz C-vitamin) érkezett, ezt a dolgozók kapták hetente egyszer vénába, amíg el nem fogyott. B-vitamin-hiány nem lépett föl, a fekete kenyér ettől megóvott bennünket.

Szívpanaszokra saját készítésű növényi párlatokat adtunk a betegeknek. Heveny fertőzések ellen sulfidin, streptocinum és streptomycin állt rendelkezésre, ha éppen volt a patikában. Penicillint nem láttam. Exitus előtt kötelező volt kámforinjekciót adni bőr alá. Szükség esetén a kiszáradt betegek fiziológikus sóoldatot kaptak, 100-200 cm³-t, leginkább a comb bőre alá. Más orvosság hiányában a tüdőgyulladás ellen lokális gyulladást okoztunk elő bőr alá fecskendezett 1 cm³ petróleummal. Ez egy helyi gyulladást volt hivatva előidézni, abban a reményben, hogy növeli a szervezet ellenállását a tüdőfolyamat ellen. Volt olyan beteg, aki ezt is kibírta. A negyvenes években általános volt a tetű, rüh, scabies, gyakran kiterjedt bőrgyulladással súlyosbítva. Még favust is láttam (elgennyesedett gombainfekció a fejen). A szokvány kezelés: tisztító fürdő, ruhák fertőtlenítése (gőzzel) után ung. Wilkinsoni (bűdös, fekete kenőcs) három napon át az egész testre szétkenve. Eredményesebb volt a Demjanovics-kúra (aktív HCl-oldat). Igen elterjedt volt a száraz köpölyözés spiritusszal vagy sózott petróleummal. Ilyen kezelésre még a szabadok is bejártak a szancsasztba. Kajerkában a blatnojokon kívül a természet kínozott legerősebben. A blatnojokat később másik táborba vitték, tőlük megszabadultunk, de a természet nem változott. A két hónapos nyár alatt sem olvadt el a tundrán mindenütt a hó, a szél állandóan süvöltött, még a nyílt vödörből is kifújta a vizet. A félelmetes hóvihar, a fekete purga, mikor még kinyújtott kezünket sem láttuk, melynek ereje a hatvantonnás vagonokat is fölborította, néha még a barakkokból sem engedett

ki senkit. Ideérkezésem után hamarosan sikerült a szancsasztban elhelyezkedni, később a patikában, hol a szabad gyógyszerész vezetésével megtanultam a steril oldatok és egyszerű infúziók, párlatok elkészítését. Például Rivanoi-, izotonikus vagy Ringer-oldatot és sok mást. A központi raktár szállította a havonta egyszer igényelt gyógyszereket. A választék jobb és a mennyiség több volt, mint Karéliában, mert a sarkvidéken voltunk. Különlegességet jelentettek a japán hadseregtől szármányolt gyógyszerek, melyek csak japánul voltak megjelölve. Ilyen volt például az aszpirin helyett használt natrium salicylicum, szerencsére japán z/k-k segítettek eligazodni a furcsa csomagolású szerek meghatározásában. A vészes elgyengülésig leromlott szervezet panaszai után arcok. Az első- és másodfokú fagysérülés gyakran váratlan helyen is mutatkozott, úgymint a csukló tenyér felőli oldalán, hol a buslát (vattás kabát) ujjja és a kesztyű közötti rést nehezen lehetett védeni. Másik különlegesség a herezacskó fagysérülése. Ez úgy keletkezett, hogy a legyengült fogoly túl sokáig üldögélt a latrinán a 30-40 fokos hidegben. Mire elvánszorgott, már el is fagyott a herezacskó bőre vagy a még mélyebb szövet.

A bányában és az építkezésen történt balesetek alig különböztek minőségileg az átlagos ipari sérülésektől; mennyiségileg annál inkább, mert a munkások egészségi állapota és a munkabiztonság nem felelt meg az előírásnak. A nehezebb műtétre szorulókat itt is a központi kórházba kellett átszállítani, ha az idő engedte. Nagyon sok nehézséget okoztak a blatnojok, kiknél a narkómánia az életstílushoz tartozott. Kedvelt ital a csifir: ez egy csomag kaukázusi tea 500 cm³ vízben megfőzve és 100 cm³-re besűrítve; ez szívdobogást, könnyű kábulatot okozott, valószínűleg thein és koffein hatására. Ilyen kábítószernek használták a Közép-Ázsiából kapott nyers ópium oldatát is. Előfordult, hogy engem is fenyegetéssel kényszerítettek kábítószer adására, ilyenkor gyomorcsipekkel (guttae gastrici, ez némi opioidot is tartalmaz) oldottam meg a kérdést veszélyes helyzetekben, de mindig csak egyik blatnojcsoporthoz adtam, ezek megvédték a többitől. A fenyegetést mindig komolyan kellett venni. Előfordult, hogy egy blatnoj munkamentességet kért, de arra a kérdésre, hogy mi a baja, csupán a buslát alá dugott kést mutatta meg. Csendben megegyeztünk.

A gulag kilátástalan helyzetében az elkínzott nyomorultak gyakran öncsonkításhoz vagy testi károsításhoz folyamodtak, hogy a kényszermunkától, bár ideiglenesen, megszabaduljanak. Ilyen a szappanoldat fogyasztása, mely súlyos hasmenést, emésztési zavarokat okoz. Másik gyakran alkalmazott mód volt az iatrogen phlegmona, a mesterséges gyulladás előidézése, ezt a foghús váladékával bekent cérnával lehet kiváltani, ha túvel a bőr alá húzzák. Veszélyes, mert általános vérmérgezéssé fajulhat. A nyílt sebek gyógyulását könnyen lehet megakadályozni sóval, piszokkal, bélsárral. Az öncsonkítást a hatóság szigorúan büntette.

TERMÉSZET. Krasznnojarszkból Dugyinkáig a hajózási idény végén hozott föl bennünket az uszály (Puteran). A vidéket, a Jenyiszej partjait sajnos nem láthattam, mert az uszály ablak nélküli hasában voltunk bezsúfolva, mint a heringek, még lélegezni is alig tudtunk. A kikötőben hatalmas, furcsa holmik heverték félig a vízben. Mondták, hogy a teherhajók kényszerültek rakományukat a vízbe dobni, mert félték, hogy befagy a folyó, mire kirakodnak. Kedves

üdvözet a sarkvidékről. Nyílt vagonok vittek tovább Norilszk felé, havas eső kerekedett, teljesen átáztunk, meggémberedtünk, mire Kajerkanba értünk. A távolban valami hegyvonulatot láttam a felsötétben, néhol hófoltokat. Ez a Schmidt-hegy, tudtam meg később, a híres geológus-kutató nevét hordja. Itt találtak az őslakó dolganok égő követ, ők vezették a kutatókat ide, kik később szénre, rézre, nikkelre, platinára és vasra bukkantak.

A lankás hegyoldalba vízszintesen vezet a vajat, az örök fagy miatt kellemes 5-10 fok körül, jó 15 méter vastag szénrétegben. Az egész vidéken tundra terület, néhol, szélétől védettebb völgyben, pár nyírfanyomorék küzd környezetével. Az alig két hónapig tartó nyár idején meglepő erővel és gyorsasággal igyekeznek minden növény kihajtani, fejlődni, virágozni, magot, termést hozni, hogy mire a hó beborítja, fajtájának megmaradását biztosítsa. Az olvadó hómező szélén megállva csodálattal néztem a virágba borult tájat, az életerő ilyen fékezhetetlen kitörését. Elutazásunk előtt volt alkalmam pár kilométerre bemenni a tundrába – persze konvojkísérettel –, akkor vettem észre, hogy a néhány tucat méterrel előttünk járók térdig belesüppedtek a füves-mohás talajba. Ez csupán csalóka látvány, mert a felső növényi réteg nem szakadt be, hanem a test súlyának rugalmasan engedve néhány méteres körzetben behorpadt. Ez az örökké fagyott talaj egyik jellegzetessége, mert nyáron csak a felső, méteres, vízenyős réteg olvad föl, ez rugalmasan enged a megterhelésnek, de nem szakad be, alatta szilárd a fagy. Mivel szépen sütött a nap, úsztam egyet a tóban, míg a fegyveres őr vigyázott rám. Hát, erre sem számítottam.

A fizikának hasonló tréfájával küszködtek a szegény építészmérnökök, kiknek lábas házakat, épületeket kellett tervezniük, a tartóoszlopokat mélyen a fagyott rétegbe merevítve, hogy a szél szabadon járhasson az épület alatt. A közvetlenül a földre épített ház nyomásától fölolvadt a talaj, a víznyomás szétvetette a házat. A fabarakkok is így épültek. Előfordult, hogy csinos, tarka állatkák, lemmingek másztak be a padlón át, mert ezek a figyelmetlen emberek vonulásuk útjába építették a barakkokat. Egyik nyáron éppen az ambulatórium előtt beszélgettünk, midőn az épület mögül furcsa, ismétlődő hangokat hallottunk, mintha vadlibák szóltak volna. Kerestük is a libákat égen-földön, de csak egy ácsot találtunk, aki használt deszkákból húzta ki sorra a régi, rozsdás szögeket, azok adtak olyan hangot, mint a libák kiáltása. Máskor a szögesdróton túl, a szabad tundrán három rénszarvas húzta szán, alaposan megrakva haladt el mellettünk. Őslakosok voltak elnyűtt öltözetben, kopott katonaköpenyben, piszkosan, merev testtartással igyekeztek, ránk nem néztek, még a kutyájuk sem. Dolganok vagy evenkik? Nagyon szerettem volna megismerkedni a szibériai őslakosokkal, hiszen évezredek óta a természetbe békésen beleilleszkedve megértették az együttélés minden csínját-bínját. Tajmirban nem sikerült, Svájcban könyvekből követhettem sorsukat. Bizony, nem örvendetes.

Évek múltán, megerősödvén testben és lélekben, régi természetbarát-vonzalmam is fölébredt. Kezdtém megfigyelni környezetemet és rájöttem, hogy a sarkvidékben is lehet szépséget találni, csak nyitott szemmel kell keresni. Egészen szürreális képet nyújtott a harmincfokos hidegben a tábor kéményeiből nyílegyenesen felfelé igyekvő füstoszlopok együttese a sötétben, pár kilométer távolságból nézve, ha a teljes szélcsend kivételes szerencséjét élvezhettem. Gyakran a sarki fény csodálatos színjátéka kápráztatta el szemünket. A hide-

gen lobogó színek félelmetes hatását nem mindenki tudta értékelni, becsülni. A tábor erős fényszórói csóvákban törölgették a csillagos, mélykék-fekete eget, a halálzónás kerítés lámpái körül hullámozva sziporkáztak az apró jégkristályok. Bizonyos, hogy nem voltam egyedül, mert ugyanazt a holdat, ugyanazokat a csillagokat látták szeretteim odahaza, mint én itt. Gondolataimból mély sóhajtásom által kiváltott szűrő mellfájdalom rántott ki durván; persze, mert nyitott szájjal vettem a levegőt. Válinkim talpa alatt a hó különösen ropogott, csikorgott, majd több méterre futott el fémesen csengő hangja. Szinte éreztem a hókristályok súrlódását. Az állandóan az égen fenn levő nap sok szokatlan képet ad, kezdve azzal, hogy reggel az egyik ablakon sütött be, este a szemben levőn. Csöndes, teljesen tiszta időben néha három vagy öt napot láttam az ég peremén egymás mellett, középujt a legerősebbet, mellette fiókait. Svájcban kibogarásztam ezt a sarkvidéki jelenséget, fénytöréssel magyarázzák, neve: parhelion. Az örök hó hazájában nagyon sajnáltam, hogy gyermekkorom kedves látványát, a hópihéek szállingózását itt elsöpörte az állandó szél. Hópihét a sarkvidéken nem is láttam. Mindenféle szelet annál többet. A többméteres hófúvások kőkeményre fagytak és nagy terhet elbírtak. Roppant érdekes látvány, mikor egy többtonnás traktor lánctalpa a hófúvás szélén 5-10 méter magasan a fejünk fölött csikorgatta a havat. Télen egy táblázat szerint a fagyfokhoz adták a szélerősséget méter/sec-ben mérve. Ha ez meghaladta a negyvenet, akkor a felszíni munka megállt, de a föld alatti nem, így a bányászoknak ki kellett menni a bányába. Erős szélben ez nagyon komoly feladat. A brigádok ötösével összekapaszkodva, szorosan fölzárkózva, behajolva a szélbe, lehajtott fejjel, baslikba (kaukázusi fej-, vállvédő) csavarva lépegettek előre. Gyakran az örök is beléjük kapaszkodtak, hogy a purga el ne sodorja őket. Mindenki örült, ha baj nélkül elérték a kaput. A purga nevű szélvésznek van egy különösen veszélyes fajtája, a fekete, azaz csornaja purga: ha a kinyújtott karon a kezét sem látni, annyi hó van a levegőben. Tájékozódni nem lehet, még a baraktól barakkig sem találtuk meg a célt. Egyetlen megoldás segített: türelmesen várni, ha fűtött helyen van enni-innivaló. Néha olyan ereje volt, hogy az esedékes proverka (számlálás) is eltolódott. Egyszer a hatvantonnás vasúti vagonokat is fölborította. Nyáron az étel- és vízhordó edényeket be kellett fedni, különben kifújta tartalmukat télen parásákat (ürüléktartó, nyitott fenekű hordó, felállítva) állítottak be a barakkokba, hogy megelőzzék a bejárat körüli hó sárgára válását.

VISSZATEKINTÉS. Egy szólásmondás szerint a tábor az a hely, ahol egy nevet, de száz sír. Én bizony nem nevettem. Társaimmal beszélgetve próbáltam arra a kérdésre választ találni, hogy van-e olyan alkat, tulajdonság vagy viselkedési mód, amely a z/k-k többségére jellemző. Hiába kerestem, nem találtam. Azt megfigyeltem, hogy a kiegyensúlyozott, kemény személyiségek könnyebben viselték el a nehézségeket. Ilyeneket leginkább az istenhívó társaim között találtam. Maradandó élménynek és értéknek tartom az egyik karácsonyi ünnepet, mikor öt egyház papja közösen emlékezett meg Jézus Krisztus születéséről, ennek jelentőségéről minden z/k számára. Hazatértünk után sokan érdeklődtek afelől, hogy mi bántott leginkább, mit volt a legnehezebb elviselni: az éhezést, a testi bántalmakat, a nehéz munkát, a honvágyat, a kilátástalan helyzetet vagy a bizonytalanságot. Nekem a megalázás, emberi méltóságom semmibevéte-

le fáj leginkább. Önállóságomat, szabadságomat, nevemet elvesztve egyén helyett szám lettem egy amorf tömegben. Megvetett fasiszta rabszolga. De az átélt események bizonyosságot adtak nekem arról, hogy Isten nem hagyott el, megőrzött a veszélyben és hazasegített. Többször megtapasztaltam, ha valamilyen bajból magam akartam kikászálódni, nem sikerült, ha Isten vezetésére bíztam magam, sikerült. Eleinte néhányszor próbáltam megszökni. Mindhiába. Többször lőttek rám közelről is. Nem találtak el. Sokáig, évekig tartott, míg megemésztettem ezt az elnyomó, nagy követ. Megtanultam, hogy a miérttel nem szabad foglalkozni, a rám mért megpróbáltatást el kell fogadni, vele élni. Idősebb, tapasztaltabb társaimmal beszélgetve lassanként rájöttem arra, hogy az elviselt szenvedés, a sikeresen megállt próba, a megalázás legyőzött érzése engem megváltoztatott, megacélozott, lelkiileg előnyömbre vált. Más lett a világnézetem, más szemmel nézek embertársaimra, más az értékrendszerem, más-képp ítélem meg a problémákat, az anyagiakat és főként saját magamat. Nem én vagyok a legfontosabb. Nem az életpályán elért rang, cím a fontos, hanem a belső érték, az emberi magatartás. Frenkl Róbert egyik előadásában, sok évvel szabadulásom után hallottam a bibliai idézetet, mely szerint boldog az, aki nem kárhozza önmagát abban, amit helyesel. Mennyire igaz tétel! Hány volt, magas állású tisztviselőt, tisztet láttam a konyha moslékában kaparászni, egy cigaretta maradékaért alázatosan könyörögni! Hányan bánták meg később keservesen, hogy külső nyomásra nem helyett igent mondtak, helyeseltek! Ott, a gulagban alapoztam meg életfilozófiámat, határoztam meg életcéloimat, mely felé következetesen haladtam, és remélem, haladni fogok életem végéig. Ezeket a tényeket mérlegelve nyugodt lelkiismerettel kimondhatom ötven év múltán, hogy a gulag életiskolája formált azzá, ami ma vagyok. A tandíj magas volt, de a kapott érték megérte a nyomorúságot.

Hazatérésem után sokan, családom, barátaim kérték, hogy mondjam el, írjam le élményeimet. Eddig nem tettem eleget unszolásuknak, mert féltem. Félttem a következményektől; nem magam, hanem hallgatóim miatt, hiszen sok z/k-társam sorsát ismertem, akiknek hozzátartozóit beszédre kényszerítette a titkosrendőrség. Aki viszont nem ismerte az illető élményeit, történetét, az még kínzás alatt sem mondhatta el azt, amit nem tudott. Stepan Banderát Münchenben ölte meg az MVD, Lapusnyikot Bécsből rabolta el a magyar ÁVO. Viktor Szuvorov volt GRU-őrnagy több hasonló esetet sorol föl könyveiben. A szovjet törvények egyik pontja azt bünteti, aki tudta, de nem jelentette a büntetendő cselekményt. Ma más a helyzet. Felnőtt egy-két korosztály, kiknek nem lehet személyes élményük a terrorról. A személyes történelem továbbadását pedig föltétlenül szükséges tényezőnek tartom az esetleges visszatérő terror megakadályozására.

Befejezésül egy versszakot idézek, melyet egy fiatal önkéntes újonc patikus-tól hallottam, aki a kedvezmények miatt jött a sarkvidékre, de félt, megbánta. Szabad fordításban: „Aki a sarkvidéket nem ismeri, aki ott még nem volt, az szerencsésnek érezze magát, mert életében nyomorúságot még nem látott.”

Grindelwald, 2004. februártól április végéig

(Irányi Béla,
a 0–159-es rab)

Észreveszem, hogy engem és könyvemet gyakran figyelmesen néz, oldalvást oda-odapillant, de megszólalni mégis vonakodik egy sovány, hosszú orrú, nyurga fiatalember, aki szembetűnő, kívülről hozott jólneveltséggel, nagyfokú szerénységgel kelti fel a figyelmemet. Megismerkedünk egymással. Halk, elfogódott hangon beszél, az orosz kifejezésekkel bajlódik, mulatságos szófordulatokat használ, melyekért bocsánatkérőleg mosolyog. Kiderül, hogy – magyar, és Rózsás János a neve.

Csak huszonöt éves, de hiányzik a fiatalos pír az arcáról. A szél által kicserzett száraz, vékony bőr mintha egyenesen a koponyájának hosszúkás, keskeny csontjaira volna húzva. Fájnak az ízületei, égető reuma kínozza, melyet Északon, erdőirtás közben szerzett.

Mindig éberen szemlélődik, odafigyel a beszélgetésekre, mindent meg akar érteni. És mi az, amit meg akar érteni?... Minket, oroszokat akar megérteni!

1944-ben, amikor a mieink Magyarországot megszállták és őt elfogták, 18 éves volt (és nem is volt katoná). János vizsgálati fogsága így folyt le: a vizsgálóbíró egy szót sem értett magyarul, János pedig oroszul. Amikor aztán Sztálin halála után Jánost rehabilitálták, akkoriban, mint mondja, csiklandozta a kíváncsiság, hogy meg kellene kérni az ítélet másolatát magyarul, hogy megtudná: miért is ült le ő kilenc esztendőre? De attól tartott: „... még gondolkodóba esnek, miért kell az nekem?”

Kilenc esztendőre ült le lágereinkben, Oroszországot csupán a börtönvagon ablakából, kis képeslapokról és a lágereken keresztül láthatta meg. És mégis – megszerette.

Szívélyes, barátságos, védtelenséget sugárzó világoskék szemű fiatalember – ilyen volt Rózsás János a mi szívtelenül rideg lágereinkben. Odaült hozzám a priccsre – óvatosan csak a legszélére, mintha a fűrészporról tömött szalmazsákomat be lehetett volna piszkítani, és megnyomva a formáját megváltoztatni –, aztán bensőségesen csendes hangon megszólalt:

– Kinek mondhatnám el az én titkos ábrándjaimat?

És soha semmiért nem panaszkodott.

*(Alekszandr Iszajevics Szolzsenyicin:
Gulag szigetvilág, III. kötet, 5. fejezet)*

Napkút Kiadó Kft.
1014 Budapest, Szentháromság tér 6.
Telefon/fax: (1) 225-3474
E-mail: napkut@gmail.com
Honlap: www.napkut.hu

Felelős szerkesztő: Szondi György
Szerkesztő: Bognár Antal
Szöveggondozás: Kovács Ildikó
Tördelőszerkesztő: Szondi Bence
A füzetet összeállította: Lászlóffy Aladár